

АНАЛИЗА ДРЖАВНЕ ФИНАНСИЈСКЕ ПОДРШКЕ МАЛИМ И СРЕДЊИМ ПРЕДУЗЕЋИМА У СРБИЈИ

Борис Беговић
Марко Пауновић

Аутори се посебно захваљују г. Суквиндеру Арори на веома корисном доприносу у писању поглавља о релевантном међународном искуству.

Припремљено за Тим потпредседника Владе Србије за смањење сиромаштва

Израда анализе омогућена је средствима Међународног одељења за развој (ДФИД) Владе Велике Британије у оквиру пројекта „Подришка имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва у Србији”. Ова публикација не представља званичан став Владе РС. Искључиву одговорност за садржај и информације које се налазе у публикацији сносе аутори текста. Такође, текст није писан родно сензибилисаним језиком, јер га званична администрација и законодавство још увек не препознају.

Анализа утицаја јавних политика реализованих у периоду од 2003. до 2007. године

Свака одговорна влада своје јавне политике заснива на детаљним анализама и подацима. Примери добре праксе из света показују да успостављен систем и редован процес анализе утицаја мера јавних политика доприноси повећању транспарентности рада владе, креирању ефикаснијих/ефективнијих мера, односно бољем распоређивању расположивих средстава и капацитета.

Тим за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва покренуо је Анализу утицаја јавних политика реализованих у периоду од 2003. до 2007. године како би утврдили колико су биле ефикасне поједине мере спроведене у том периоду. На овај начин покушали смо да идентификујемо оне мере које су помогле бољи живот људи у Србији, али и оне које нису исплативе, па их треба или учинити ефикаснијим или укинути.

Мере које су биле предмет анализа идентификоване су у сарадњи са сарадницима из владиних и невладиних организација.

Анализиран је непосредан утицај активних мера запошљавања, као и њихов посредан утицај на смањење сиромаштва. Такође је анализирана веза између запошљавања и образовања одраслих, односно запошљавања и спроведених доквалификација и преквалификација. Како је необразованост идентификована као један од главних узрочника сиромаштва у Србији, посебна пажња у анализи посвећена је образовним мерама спроведеним у периоду од 2003. до 2007. године и њиховом утицају на смањење сиромаштва у Србији. Анализиран је утицај увођења обавезног предшколског образовања, испитана је веза између квалитета образовања и сиромаштва, као и утицај и ефикасност мера афирмативне акције спроведених у протекле четири године. У области здравства анализиран је и утицај мера које су намењене најсиромашнијем становништву са фокусом на ромској популацији. Како би комплетирали слику о томе колико су ефикасне мере које држава спроводи за оне најсиромашније, урађена је и детаљна анализа утицаја новчаних надокнада које становништво Србије добија (МОП и дечији додаци). Предмет анализе био је и ефекат материјалних субвенција на које су мала и средња предузећа имала право у протеклом периоду, као и ефекат мера које је Влада реализовала за подстицај развоја пољопривреде.

Резултати који су добијени у процесу анализе утицаја политика и мера, представљени су релевантним владиним институцијама, цивилном друштву и заједнички су успостављени даљи правци деловања. На овај начин, омогућено је да резултати анализа директно утичу на дефинисање мера за побољшање живота најсиромашнијих грађана Србије у наредном периоду. Сам процес утицаја на изградњу капацитета владиних институција за редовно анализирање утицаја мера јавне политике и успостављање континуираног процеса, којим се истиче посвећеност стварању демократске и одговорне владе.

Финалне верзије поменутих анализа доступне су на сајту: www.prsp.sr.gov.yu.

Тим потпредседника Владе за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва

САДРЖАЈ

I УВОД.....	4
1.1. Кратка историја и контекст.....	4
1.2. Анализа утицаја.....	6
1.3. Методологија.....	6
II ЦИЉЕВИ ПОЛИТИКЕ ДРЖАВНЕ ПОДРШКЕ МАЛИМ И СРЕДЊИМ ПРЕДУЗЕЋИМА.....	8
III РЕЛЕВАНТНОСТ ПОЛИТИКЕ.....	11
IV ИНСТРУМЕНТИ ПОЛИТИКЕ ФИНАНСИЈСКЕ ПОДРШКЕ МАЛИМ И СРЕДЊИМ ПРЕДУЗЕЋИМА.....	16
4.1. Фонд за развој Републике Србије.....	16
4.2. Гаранцијски фонд.....	17
4.3 Фонд за финансирање и осигурање спољнотрговинских послова...	18
4.4 Агенција за осигурање и финансирање извоза (АОФИ).....	19
4.5. Агенција за страна улагања и подстицање извоза.....	20
V АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА АНКЕТЕ О ДРЖАВНОЈ ФИНАНСИЈСКОЈ ПОДРШЦИ.....	21
5.1 Налази анкете за фирме којима је одобрена помоћ.....	21
5.2 Неки резултати везани за предузећа која нису ни тражила помоћ...	28
5.3 Резултати анкете везани за предузећа којима је помоћ одбијена.....	29
5.4 Статистичка анализа разлике средина.....	31
VI АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА ПРЕДУЗЕЋА И ПРЕДУЗЕТНИКА.....	35
6.1 Увод.....	35
6.2. Поређење фирми које су добиле државну помоћ и које су одбијене	37
6.3. Поређење фирми које су добиле државну помоћ и фирми које је нису ни тражиле.....	38
VII МЕЂУНАРОДНО ИСКУСТВО.....	41
7.1. Дефиниција малих и средњих предузећа у Европској унији.....	41
7.2. Зашто уопште постоји посебна политика према МСП.....	42
7.3. Политика ЕУ на пољу промоције малих и средњих предузећа	42
7.4. Политике које се примењују на нивоу ЕУ.....	44

7.5. Каква врста подршке (ни)је дозвољена.....	45
7.6. Политика помоћи малим и средњим предузећима у Уједињеном Краљевству.....	46
7.6.1. Гаранције кредита за мала предузећа (The Small Firms Loan Guarantee – SFLG).....	47
7.6.2. Regionalni venture capital fondovi (RVCF).....	47
7.6.3. Финансијске институције за развој заједнице (Community Development Finance Institutions – CDFIs).....	49
7.6.4. „Пословна веза”.....	49
VIII РЕЗИМЕ РЕЗУЛТАТА И ПРЕПОРУКЕ.....	51
ДОДАТАК 1. АНКЕТА О ДРЖАВНОЈ ФИНАНСИЈСКОЈ ПОДРШЦИ...55	
ДОДАТАК 2. УПИТНИК ЗА ПРЕДУЗЕЋА И РАДЊЕ КОЈИМА ЈЕ ОДОБРЕНА ДРЖАВНА ФИНАНСИЈСКА ПОМОЋ.....	62
ДОДАТАК 3. УПИТНИК ЗА ПРЕДУЗЕЋА И РАДЊЕ КОЈИМА ЈЕ ОДБИЈЕНА ДРЖАВНА ФИНАНСИЈСКА ПОМОЋ.....	64
ДОДАТАК 4. УПИТНИК ЗА ПРЕДУЗЕЋА И РАДЊЕ КОЈИ НИСУ КОНКУРИСАЛИ ЗА ДРЖАВНУ ФИНАНСИЈСКУ ПОМОЋ.....	66

I УВОД

1.1. Кратка историја и контекст

Стратегија за смањење сиромаштва (ССС), као први вишесекторски стратешки документ који је у Србији донет након 2000. године, поставља економски развој као доминантан механизам борбе против сиромаштва. У том контексту, посебан значај је дат сектору малих и средњих предузећа (МСП), од којих се очекивало да суштински допринесу, како запошљавању оних који улазе на тржиште радне снаге, тако и оних који, као вишкови, остају без посла у друштвеном и државном сектору.

Поред доприноса у запошљавању, од сектора малих и средњих предузећа се очекивало и да ће допринети генерисању одрживог привредног раста, као и стварању погодног привредног окружења које ће привлачити друге, велике инвеститоре. Јер, тамо где постоје многа МСП која локално производе различита добра и пружају различите услуге, већа је вероватноћа да ће се велики инвеститори определити за долазак у такво окружење, јер могу локално (углавном јефтиније) куповати различита добра и услуге.

Стратегија за смањење сиромаштва, у делу који се бави малим и средњим предузећима, у највећој мери следи препоруке из Стратегије развоја малих и средњих предузећа и предузетништва у Републици Србији у периоду 2003–2007. године.

Акценат у развоју сектора МСП, по обе стратегије, треба да буде на побољшању правног и административног окружења у којем мала и средња предузећа послују, а директно финансирање од стране државе се скоро и не помиње. Наиме, у СССР се наглашава да: „Приватни сектор остаје најважнији извор финансијских средстава за развој МСП сектора. Стога, као што је раније поменуто, од суштинске је важности да се што је могуће пре доврши реформа банкарског система”, а у Стратегији развоја МСП сектора, у одељку који се назива *Извори финансирања за сектор МСП* се такође посебно наглашава значај приватног финансирања, а од државних институција се помињу само Фонд за развој и препоручује се оснивање Гаранцијског фонда.

Међутим, у реалности, поред ове две, свакако најбитније државне институције, финансирањем развоја малих и средњих предузећа се баве још најмање три институције, али често са нешто другачијом основном идејом. Наиме, док је

финансирање развоја приватног сектора практично основни циљ Фонда за развој и Гаранцијског фонда (наравно, уз неке додатне циљеве, попут равномерног регионалног развоја), докле је развој МСП сектора само узгредни циљ за остале институције, попут Агенције за финансирање и осигурање извоза, или за СИЕПА-у, којима су повећање извоза или подстицање инвестиција примарни циљеви.

Али, без обзира на то како је мисија институције дефинисана, остаје чињеница да се финансирањем малих и средњих предузећа у Србији бави неколико државних институција, као и да је њихов рад већином неусаглашен. Такође, треба напоменути да су ове организације углавном настале након 2000. године, као и да су најчешће осниване без јасно датог образложења. Колико је ауторима познато, никада није урађена студија којом би се доказала претходна оправданост оснивања оваквих институција (осим у случају оснивања Фонда за финансирање и осигурање спољнотрговинских послова, који је основни у оквиру кредита Светске банке, па је анализа морала да се уради). Може се слободно рећи да су организације осниване углавном на основу нечије личне иницијативе, као и под притиском страних донатора.

Све то не мора да значи да су ефекти њиховог рада лоши, али свакако значи да ефекте заједничког рада државних установа у финансирању малих и средњих предузећа нико никада није потпуно сагледао. Такође, будући да унапред нису јасно дефинисани циљеви који су се желели постићи оснивањем нових институција, тешко је и мерити успешност државне политике, односно успешност установа које су задужене да је спроводе.

Иако се можда многима не чини тако, Србија се за 8 година доста променила, што се може лако видети читајући стратешка документа, припремана 2002. или 2003. године. У њима се може видети да су основни страхови њихових аутора били усмерени ка томе да једноставно неће бити новца за финансирање развоја малих и средњих предузећа. Међутим, општа је оцена да је реформа банкарског система за веома кратко време довела до стварања веома доброг и ефикасног система финансијског посредовања, у којем постоје банке које су у мање или више специјализоване управо за финансирање малих и средњих предузећа, што је довело до великог раста понуде средстава за ову намену. До тачних података је веома тешко доћи, пошто се не води посебна евиденција о кредитима малим и средњим предузећима, али укупни пласмани банака сектору привреде у целини посматрано су порасли са практично нуле у 2000. години, на две стотине милијарди динара у јануару 2004. године на преко пет стотина осамдесет милијарди динара у мају 2008. године. Имајући у виду да одређени број великих предузећа не узима зајмове код домаћих банака, већ се задужује изнад својих могућности, добар део овог пораста представљају управо пласмани малим и средњим предузећима.

Насупрот томе, укупни пласмани државе преко Фонда за развој, који је далеко највећа институција у овом сектору, у 2008. години су планирани на отприлике седам милијарди динара, па је јасно да, чак и да је државно финансирање добро и ефикасно, оно може да има само маргинални утицај на сâм сектор. А, ако претпоставимо да је државно финансирање мање ефикасно од комерцијалног (будући да се у обзир узимају и многи неекономски фактори при доношењу одлука), оцена о значајности државног финансирања може да буде само неповољнија.

1.2. Анализа утицаја

Утицај државног финансирања малих и средњих предузећа се, концептуално посматрано, треба истражити у односу на испуњење прокламованих циљева финансирања. Нажалост, велики број специјализованих институција чини заједничко вредновање ефеката практично немогућим. Ако је, на пример, циљ АОФИ-ја повећање извоза, циљ СИЕПА-е је привлачење инвеститора, а циљ Фонда за развој равномерни регионални развој, теоријски посматрано било би нужно засебно евалуирати сваки од ових програма у испуњењу специфично дефинисаног циља.

Међутим, будући да је основни циљ ове студије процена ефеката укупне државне финансијске помоћи, нужно је било изабрати мали број сумарних параметара који ће бити посматрани и, преко њих, бити извршена оцена ефеката рада ових институција. Аутори су, у сарадњи са представницима надлежних државних установа, одредили запосленост као основни показатељ који ће бити праћен.

Наиме, сасвим је јасно да је крајњи циљ свих облика државне подршке малим и средњим предузећима управо смањење незапослености, било кроз запошљавање младих, који улазе на тржиште рада, било кроз запошљавање оних који су у процесу приватизације и реформе државне управе остали без посла.

1.3. Методологија

До података о запослености и неким другим показатељима пословања дошло се на два начина – спровођењем анкете и анализом финансијских резултата пословања.

Што се анкете тиче, спроведена је анкета у којој је учествовало 600 предузећа, уз следећу структуру предузећа:

1. две стотине предузећа која су добила државну финансијску помоћ,
2. две стотине предузећа која су одбијена,
3. две стотине предузећа која нису никада ни тражила помоћ (контролна група).

Овако дефинисаним узорком је омогућено да се процени не само какав је ефекат имала државна помоћ на предузећа која јесу добила помоћ, већ и да се такав ефекат упореди са предузећима у контролној групи. Имајући у виду чињеницу да је привреда Србије у претходних осам година забележила веома високе стопе раста, као и да је укупна запосленост релативно мало опала, насупрот веома снажном смањењу запослености у друштвеном и државном сектору, број запослених и продуктивност у приватном сектору су веома порасли. Непостојање контролне групе би онемогућило доношење дефинитивних закључака о узроку тог пораста.

Уз контролну групу, аутори су могли да оцене колики је утицај имала управо државна помоћ. Међутим, та оцена је нужно пристрасна, будући да узорци нису сасвим случајно бирани. Наиме, државна помоћ није насумично распоређивана по предузећима, већ су нека предузећа државну помоћ активно тражила. Будући да немамо разлога да очекујемо да су предузећа која јесу тражила помоћ и предузећа која нису тражила помоћ потпуно статистички иста, процедура избора предузећа уноси одређени степен пристрасности.

Теоријски су могућа оба случаја – и да су државну помоћ тражила иначе слабија предузећа, и да су државну помоћ тражила иначе боља предузећа, која су имала довољно капацитета да поднесу целу процедуру, а она понекад може да буде веома захтевајућа. Управо зато је уведена и трећа група предузећа, оних која јесу тражила помоћ, али су им захтеви одбијени. Идеја је била да ће овако дефинисани узорак омогућити бољу оцену стварних ефеката државног финансирања.

Поред анкете, која углавном обухвата субјективне утиске изабраних предузећа, односно оних који њима руководе, прикупљене су и одређене објективне информације из финансијских извештаја ових предузећа, којима ће се омогућити далеко боља и поузданија оцена ефеката.

II ЦИЉЕВИ ПОЛИТИКЕ ДРЖАВНЕ ПОДРШКЕ МАЛИМ И СРЕДЊИМ ПРЕДУЗЕЋИМА

Иако стратегија развоја овог сектора постоји, она ипак не пружа свеобухватну слику о стању у сектору и о предложеним механизмима подршке, тако да се примећује веома изражена разлика између стратегије и реалности. Наиме, у реалности постоји далеко више инструмената подршке, него што стратегија предвиђа.

Сама Стратегија, као основне циљеве поставља:

1. пораст укупног броја малих и средњих предузећа и приватних предузетника са око 270.000 (у 2002. години.) на око 400.000 и
2. отварање преко милион нових радних места у сектору МСПП.

Веома је тешко мерити испуњеност ових циљева, будући да је сам концепт малог и средњег предузећа прилично конфузно дефинисан у Србији. Наиме, Законом о рачуноводству и ревизији, у Члану 4, дата је следећа дефиниција:

„Правна лица се, у смислу овог закона, разврставају у мала, средња и велика, у зависности од просечног броја запослених, укупних прихода и вредности имовине на дан састављања финансијских извештаја у последњој пословној години.

У средња правна лица разврставају се она правна лица која на дан састављања финансијских извештаја испуњавају најмање два од следећих критеријума:

- 1) да је просечан број запослених од 50 до 250;
- 2) да је годишњи укупан приход од 2.500.000 до 10.000.000 евра у динарској противвредности;
- 3) да је просечна вредност имовине од 1.000.000 до 5.000.000 евра у динарској противвредности.

Правна лица која имају ниже износе у показатељима код најмање два од наведених критеријума из става 2. овог члана, разврставају се у мала правна лица, а правна лица која имају веће износе у показатељима код најмање два од наведених критеријума из става 2. овог члана, разврставају се у велика правна лица.

Ако правно лице има различите показатеље по критеријумима наведеним у ставу 2. овог члана, тако да не испуњава најмање два од наведених критеријума за разврставање из става 3. овог члана, то правно лице разврстаће се као средње правно лице.

Великим правним лицима, у смислу овог закона, сматрају се банке и друге финансијске организације, организације за осигурање, берзе и берзански посредници.

Малим правним лицем, у смислу овог закона, сматрају се предузетници.”

Чини се да је дефиниција малог и средњег предузећа сасвим непотребно компликована, односно да би примеренија дефиниција била она која би у обзир узимала само број запослених, или само укупни приход.

Како било, нека оцена спровођења Стратегије се може дати на основу *Саопштења о оствареним резултатима пословања привредних друштава и задруга у Републици Србији у 2007. години*, као и на основу *Саопштења о оствареним резултатима пословања предузетника у Републици Србији у 2007. години*, која објављује Центар за бонитет Народне банке Србије.

Укупан број привредних друштава која су предала финансијске извештаје у Србији је 2007. године био око 88.500, а од тога се око 80.500 сматра малим привредним друштвом, а додатних 7.000 се сматра средњим друштвом. Преосталих 1.000 привредних друштава су велика. Међутим, иако на велика друштва отпада само мање од 1% укупног броја, она запошљавају 468.412 запослених, односно око 42,3%. То значи да мала и средња предузећа укупно запошљавају око шест стотина четрдесет хиљада запослених.

Међутим, поред малих и средњих привредних друштава, малим и средњим предузећима се сматрају и предузетници, односно радње. У Србији постоји око 22.000 предузетника, који запошљавају око 50.000 људи, а предали су завршне рачуне. Поред њих, у евиденцији Агенције за привредне регистре постоји регистрованих још око 200.000 предузетника, али Народна банка не агрегира податке о њиховом пословању.

Иако можемо приметити да сâм сектор бележи значајан раст, поставља се опет питање релевантности тог раста, са аспекта мерења ефекта државне помоћи сектору, а посебно имајући у виду три чињенице:

1. сектор је забележио велики раст, пре свега као резултат многих других промена до којих је у међувремену дошло, као што су либерализација трговине, либерализација оснивања предузећа, смањење сиве економије и слично. Такође, општа пословна клима, односно окружење за инвестирање је значајно побољшано у односу на период од пре осам година,

2. развој самог сектора често уопште није ни био примарни циљ државног финансирања, већ су то неки други, специфични циљеви, попут равномерног регионалног развоја, подстицања извоза или подстицања инвестиција,
3. страни донатори су имали неколико веома значајних пројеката који су, било директно, било индиректно, имали значајне ефекте на овај сектор. Ту посебно треба нагласити пројекте нефинансијске подршке развоју малих и средњих предузећа.

Општа оцена може бити да је сâм сектор показао релативно висок раст и развој у претходном периоду, али да се тај развој не може једноставно приписати доброј државној финансијској подршци усмереној директно ка малим и средњим предузећима.

III РЕЛЕВАНТНОСТ ПОЛИТИКЕ

Стратешки документи, као и закони којима су започети програми финансијске подршке малим и средњим предузећима, односно њихова образложења, не пружају објашњење зашто је уопште нужно било донети их, тако да се сама релевантност ових докумената не може ценити. Стога остаје нејасно који су тачно били мотиви државе да се упусти у финансијску подршку.

Питању релевантности ћемо приступити са два аспекта. Прво – да ли је помоћ малим и средњим предузећима уопште оправдана у слободној тржишној привреди? Друго – чак и ако помоћ јесте оправдана, да ли је директна финансијска подршка управо оно што је оправдано?

Теоријски посматрано, постоји неколико могућих разлога за посебну подршку малим и средњим предузећима:

- прво, неки аутори сматрају да МСП сектор посебно благотворно утиче на развој конкуренције и предузетништва, односно да доводи до знатних екстерних ефеката у виду повећања економске ефикасности, иновација, и агрегатног раста продуктивности. Претпоставка је да део ових ефеката МСП не могу да интернализују кроз вишу профитну стопу, па да је државна подршка оправдана,
- друга група аутора сматра да су мала предузећа продуктивнија од великих, али да их финансијска тржишта често неоправдано игноришу, па да је државна помоћ нужна како би се исправила ова грешка на финансијском тржишту. Наиме, ови аутори тврде да финансијска тржишта обилују проблемима асиметрије информација, што значи да финансијске институције често не могу да адекватно процене могућност успеха неког малог предузећа. Самим тим, нису склоне да ризикују у оном обиму у којем би биле када би тржиште савршено функционисало,
- трећи аргумент се тиче запослености. Дакле, ови аутори сматрају да су мала и средња предузећа мање продуктивна од великих, односно да су више радно интензивна, па да подстицање развоја МСП сектора може да доведе до ублажавања ширих социјалних (политичких) проблема, везаних за високу незапосленост и сиромаштво,
- следећи разлог је везан за чињеницу да практично све државе воде економску политику која је ефективно пристрасна у корист великих предузећа. Наиме,

многе државне политике су посебно усмерене ка помагању великим предузећима, што ефективно одмаже малим предузећима. Такође, често није реч о политикама, колико о односу политичара према предузећима. Тако је великим предузећима лакше да ступе у контакт са доносиоцима одлука како би им скренули пажњу на одређени проблем који их посебно мучи, или како би тражили неку посебну погодност. Насупрот томе, мала предузећа најчешће немају овакву могућност,

- такође, због феномена недељивости ресурса, односно економије обима, мала предузећа често не могу да обезбеде сама себи специјализоване пословне услуге, што може да им знатно отежа посао у комплексном и, стално мењајућем, окружењу. Поред тога, многе специјализоване пословне услуге је веома тешко уговорити, услед високих трансакционих трошкова,
- последњи разлог се заснива на теорији о „другом најбољем решењу”. Наиме, многе од наведених проблема је немогуће решити у кратком року, а многа је тешко решити чак и у дугом року, па се јавља релативно разумно образложење пружања државне помоћи малим предузећима – како би се довела у исту почетну позицију са великим предузећима.

Паралелно са овим аргументима, они који су скептични према државној подршци малим и средњим предузећима су такође развили неколико основних аргумената:

- многи аутори сматрају да су велика предузећа та која треба помагати, из разних разлога, попут великог улагања у истраживање и развој и вишег „квалитета запослења” у великим у односу на мала предузећа,
- друга група аутора доказује да мала предузећа уопште нису више радно интензивна нити боља у отварању нових радних места од великих, а неки аутори тврде да лоше пословно окружење подједнако погађа и велика и мала предузећа и да мала предузећа због тога не захтевају посебну помоћ,
- трећа група аутора доводи у питање претпоставку о егзогености величине предузећа. Наиме, уобичајено се у економској литератури сматра да величину фирме одређују карактеристике самог тржишта на којем она послује, односно њена функција трошкова. Уколико је, на пример, реч о производњи аутомобила, субвенционисање малих предузећа ће довести до, са становишта економске ефикасности, до субоптималне величине, што, онемогућујући пуно искоришћавање економије обима, доводи до неефикасног исхода, како у статичком, тако и у динамичком смислу,

- четврта група аутора једноставно сматра да је само разматрање величине фирме погрешно и да се треба усмерити ка регулаторном оквиру, који важи за све фирме.

Може се рећи да економска теорија не даје једнозначни одговор на питање оправданости пружања финансијске подршке малим и средњим предузећима, већ се та одлука мора донети на основу изнесених аргумената. Иако су наведени аргументи валидни у свакој ситуацији и у свакој земљи, специфична тежина сваког од наведених аргумената зависи од конкретне ситуације у земљи и са протоком времена.

Међутим, једна друга област економије, теорија јавног избора, даје објашњење зашто одређени сектори успевају да обезбеде државну помоћ – зато што су политички битни. Иако ова теорија даје доста добре и прецизне одговоре на питања зашто поједине добро организоване групе успевају да обезбеде политичку подршку, она ипак не може да нам пружи задовољавајући одговор на конкретно питање МСП сектора у Србији, јер ова предузећа практично уопште нису организована, нити су икада успела да организују неку политички битну акцију, попут претње штрајком, блокадом улица и путева или слично. Са друге стране, власници малих и средњих предузећа (посебно С.Т.Р.) сачињавају релативно бројно бирачко тело.

Поставља се, такође, и питање утицаја међународне заједнице, односно донатора, који су помагањем развоја мреже за подршку малим и средњим предузећима неминовно преносили и своје идеје о томе каква треба да буде државна политика према малим и средњим предузећима.

Наравно, постоје бројне економске студије у којима је покушано да се емпиријски одговори на питање да ли мала и средња предузећа посебно подстичу економски развој и смањење сиромаштва. Једно од најобимнијих таквих истраживања је оно које су радили стручњаци Светске банке (Beck, Demirguc-Kunt i Levine). Ово истраживање је, на узорку од 76 земаља, показало да постоји статистички значајна корелација између учешћа запослености у малим и средњим предузећима и раста BDP per capita. Међутим, аутори студије нису успели да нађу доказе о о узрочно-последичној вези. Дакле, иако је велики и снажан сектор малих и средњих предузећа карактеристичан за успешне економије, нису успели да докажу да ли привреда расте због постојања великог броја малих и средњих предузећа, или значај малих и средњих предузећа расте због општепривредног раста. Такође, нису успели да нађу доказе за тезу да мала и средња предузећа утичу на смањење сиромаштва. Међутим, аутори јесу доказали тезу да општепословно окружење којем су изложена и мала и велика предузећа (мерено лакоћом уласка и изласка из гране, добро заштићеним власничким правима и спровођењем уговора) доприноси привредном расту.

Чак и да је некаква помоћ МСП сектору оправдана, то не значи да је најбољи начин помоћи малим предузећима директно финансирање њиховог пословања. Наиме, нефинансијска подршка је овим предузећима често потребнија како би се уклониле неке од могућих асиметрија информација. На пример, боља и јефитнија дисеминација информација о новим прописима, посебно организовани семинари и саветовања о могућностима кредитирања или пласмана производа, можда би били бољи начин помоћи предузећима.

Релевантност укупне подршке МСП сектору у Србији је тешко оценити. Наиме, стиче се утисак да се, у самом почетку транзиције, оправдано сматрало да је потребно помоћи МСП сектору, из неколико разлога:

1. стари банкарски систем је био потпуно урушен, а нови систем још није био изграђен;
2. општи регулаторни оквир је био већином усмерен против интереса бизниса;
3. већина малих и средњих предузећа је пословала у сивој зони, па је било нужно понудити им подстицаје да легализују своје пословање;
4. привредом су доминирали велики друштвени и државни монополи који су често успевали да извуку ренту од малих и средњих предузећа;
5. култура предузетништва је била прилично ниска.

Како је транзиција напредовала, међутим, тако су и ова образложења губила на значају. Ситуација у Србији данас је таква да предузеће које има релативно поуздан бизнис-план и нешто имовине, у већини случајева може себи да обезбеди кредит код пословне банке. Чињеница да су каматне стопе високе, само по себи, није оправдање за директно финансирање МСП сектора, јер каматне стопе нису високе само због ризика пласирања средстава малим предузећима, већ, пре свега, због изразито рестриктивне монетарне политике коју води НБС, а и високе премије на ризик земље која се наплаћује приликом позајмљивања средстава у иностранству. Стиче се утисак да би предузећима боље било да држава почне да води одговорнију (рестриктивнију) фискалну политику, чиме би се НБС отворила могућност да либерализује монетарну политику без угрожавања монетарне стабилности и доведе до обарања каматних стопа.

Наведено не значи да не постоје проблеми у погледу финансирања МСО од стране банкарског сектора. Многе банке, нарочито оне које су појавиле после реформе банкарског сектора почетком 2002. године, иницијално су се усредсредиле на финансирање великих предузећа, како њихових инвестиција, тако и обртних средстава. Тиме су била ограничена средства која су могла да буду пласирана сектору МСП. Временом се, ипак, показало да је релативно мали број успешних

великих предузећа којима се могу понудити средства, будући да се велики део тих предузећа задужује директно у иностранству, тако да је јака конкуренција банка на страни понуде зајмова довела до обарања профитабилности тих послова и преусмеравања банкарских средства ка сектору МСП. Ипак, део тих средстава није пласиран, будући да многа МСП, нарочито она мања нису способна да прате банкарску процедуру, односно захтеве банака које је потребно испунити како би се одобрио зајам. Тиме се потреба за подршком МСП пребацује на терен нефинансијске подршке, тј. оне врсте подршке која ће потпуно оспособити сва предузећа МСП сектора за несметани рад са банкама.

Наравно, поставља се питање финансирања започињања посла, будући да банке увек траже осигурање својих пласмана, што се у случају започињања посла практично своди на имовину предузетника. Уколико та имовина није довољна, финансирање се усмерава ка такозваним „ризичним фондовима” (*venture capital funds*). Иако домаће законодавство (Закон о инвестиционим фондовима) омогућава формирање таквих фондова, односно оставља могућност да овакви пласмани представљају део пласмана неспецијализованих инвестиционих фондова, досад нису примећени значајни пласмани у сектору МСП. Разлоге за тако нешто треба тражити у проблемима заштите права својине мањинских власника. Наиме, ниски ниво те заштите примећује се и у случају отворених акционарских друштва, тако да је сасвим јасно да је он још израженији у случају ортачких друштава и д.о.о. које неминовно карактерише мањи степен транспарентности пословања. Мало је вероватно да се нешто више на овом плану може очекивати пре него што се ојача заштита права мањинских улагача.

Све у свему, чак и ако је директна финансијска помоћ МСП сектору и била релевантна 2001. или 2003. године, стиче се утисак да је она данас далеко мање потребна, бар у облику директног кредитирања пословања.

IV ИНСТРУМЕНТИ ПОЛИТИКЕ ФИНАНСИЈСКЕ ПОДРШКЕ МАЛИМ И СРЕДЊИМ ПРЕДУЗЕЋИМА

4.1. Фонд за развој Републике Србије

Фонд за развој представља институцију која је 100% у власништву Републике Србије. Кључне стратешке одлуке и правила пословања Фонда доноси његов Управни одбор који чине ресорни министри из Владе Републике Србије. Основна, почетна средства Фонда, пореклом су из буџета Републике, а понекад се освежавају приливима од продаје друштвеног капитала и од продаје акција из портфеља Акцијског фонда. Такође се позајмљују средства од комерцијалних банака како би се увећао капитал који се може позајмљивати.

Фонд искључиво позајмљује средства, тј. пласира искључиво позајмљени капитал, тако да се његово пословање изједначава за пословањем „развојне банке”. Постоје две врсте зајмова које одобрава Фонд: (а) кредити за финансирање инвестиционих пројеката, са роком отплате до пет година и почетком до једне године, уз каматну стопу од 3% на годишњем нивоу, уз примену валутне клаузуле и (б) краткорочни кредити за подстицање ликвидности (дакле, кредити за обртна средства) са роком отплате од шест до дванаест месеци и са каматном стопом од 5% на годишњем нивоу.

У току 2007. године Фонд је укупно одобрио 1.221 кредит у просечном износу од тринаест и по милиона динара. Кредити су скоро потпуно усмерени на финансирање малих и средњих предузећа, односно предузетника. Авансно се плаћа 60% износа кредита за финансирање инвестиција, а остатак у зависности од реализације самог кредита.

Фонд процењује подобност инвестиционог пројекта, односно дужника не само на основу инвестиционог пројекта, односно бизнис-плана који је поднет, већ и на основу свих токова и фондова које бележи потенцијални корисник кредита. Фонд прихвата различита средства обезбеђења пласмана, почев од хипотеке, преко гаранција и јемства правних лица. Будући да не може да диференцира каматну стопу у зависности од ризика пројекта, односно дужника, практично једина брана за лоше пласмане јесте преглед пројеката, односно захтева које подносе потенцијални дужници.

Одлука се доноси искључиво на основу документације о пројекту и понуђених средстава обезбеђења. Пројекција се доставља лично или поштом како би се избегли

посредници. Средства обезбеђења се посматрају и као индикатор убеђености корисника кредита да може уредно да сервисира обавезе, односно да је његов инвестициони пројекат квалитетан. Не могу се у званичним извештајима Фонда пронаћи подаци о степену враћања кредита, односно колики број дужника не испуњава своје обавезе, већ се само пореде планиране и реализоване величине. Стога се не може рећи колика је успешност Фонда за развој у наплати својих пласмана.

Три програма Владе Србије јесу: кредити за неразвијена подручја, кредити за почетнике (start-up) и кредити за samozapošljavanje. У овим програмима Фонд је само посредник, а средства обезбеђује буџет Републике Србије.

Извесно је да Фонд не послује као комерцијална банка, будући да: (а) не може да слободно одређује каматну стопу, односно премију на ризик и (б) да није циљ максимизација профита. Они који доносе одлуке о томе да ће при датој каматној стопи да додели кредит одређеном дужнику знају јако добро да ће у случају финансијског неизвршења одређени пласман моћи да се отпише на рачун буџета, па се у финансијском смислу не зна ризик неуспеха пројекта.

Какве ово има ефекте на дужнике, односно на мала и средња предузећа? Свакако да обарање каматне стопе доводи до ублажења критеријума за избор инвестиционих пројеката, што значи да се на овај начин финансирају и они инвестициони пројекти који се не би финансирани на комерцијалној основи, што може да има дугорочне неповољне ефекте на економску ефикасност.

4.2. Гаранцијски фонд

Гаранцијски фонд је основан Законом о Гаранцијском фонду ради обезбеђивања услова за подстицање развоја пословања малих и средњих предузећа, предузетника и пољопривредника у Републици Србији. Фонд подстиче кредитирање Привредних субјеката, гарантовањем за кредите које банке и друге финансијске организације у Републици Србији одобравају привредним субјектима.

Такође, Фонд одобрава и гаранције за кредите чији су корисници привредни субјекти са временски кратком пословном историјом или релативно високим ризиком улагања. На тај начин се привредним субјектима те врсте олакшава приступ финансијском тржишту ради обезбеђења потребних средстава за развој.

Основни циљеви пословања Гаранцијског фонда су:

- подстицање пораста запослености и повећања животног стандарда;
- подстицање извоза и унапређења конкурентности привредних субјеката на домаћем и међународном тржишту;
- подстицање динамичнијег и складнијег регионалног развоја;
- подстицање промене структуре Привредних субјеката одобравањем гаранција за кредите којим банке финансирају оснивање и почетак рада, као и развој привредних субјеката, чији су оснивачи образована лица старости до 35 година;
- подстицање смањења висине каматних стопа и других трошкова кредита одобрених привредним субјектима, преузимањем дела ризика за наплату кредита од банака и активном политиком Фонда у том погледу.

Пословање Гаранцијског фонда у претходне четири године се може сагледати следећом табелом:

Категорија	2004. г.	2005. г.	2006. г.	2007. г.
Број одобрених гаранција	1.086	1.981	973	191
Укупни износ одобрених гаранција	6.768.787	7.071.088	3.605.743	1.948.947

Као што се из табеле може видети, износи гаранција су били сваке године релативно мали, са тенденцијом смањења, посебно у 2006. и 2007. години.

Такође, треба имати на уму да се средства Гаранцијском фонда користе како за гарантовање послова сектора малих и средњих предузећа, тако и за гарантовање послова у сектору пољопривреде.

Ако се посматрају само мала и средња предузећа, може се закључити да укупни износ издатих гаранција у периоду 2004–2007. године је око шест милиона и три стотине хиљаде евра, што је омогућило укупне кредите у износу од око шеснаест милиона и пет стотина хиљада евра у укупно 120 случајева.

Година	Износ кредита у милионима евра	Износ гаранција у милионима евра	Просечно покриће кредита гаранцијом
2003.	282.000	127.784	45,3%
2004	5.910.644	1.877.567	31,8%
2005	6.514.514	2.329.439	35,8%
2006	1.790.465	812.959	45,4%
2007	1.949.960	1.158.488	59,4%
Укупно	16.447.584	6.306.238	38,3%

4.3 Фонд за финансирање и осигурање спољнотрговинских послова (SMECA)

Фонд за осигурање и финансирање спољнотрговинских послова – SMECA (Serbia and Montenegro Export Credit Agency) је специјализована финансијска организација која пружа финансијске услуге извозно оријентисаним предузећима. Основне услуге Фонда су:

- осигурање извозних послова,
- финансирање обртног капитала за производњу робе за извоз,
- издавање гаранција за учешће на лицитацијама, за добро извршење послова и за поврат аванса,
- факторинг или откуп потраживања по основу извоза пре доспећа,
- обезбеђивање гаранција за увоз машина и опреме неопходних за производњу робе за извоз,
- обезбеђивање техничке помоћи извозницима,
- израда кредитних анализа предузећа из Србије и Црне Горе.

Фонд је основан посебним савезним законом 18. јануара 2002. године, што значи да пружа услуге предузећима у обе републике чланице СР Југославије.

Према пројекту Светске банке, почетни капитал Фонда треба да буде у висини од УСД тридесет милиона. До сада Светска банка је обезбедила ИДА кредит у висини од УСД једанаест и по милиона, док је Влада Италије обезбедила донацију у висини од ЕУР десет милиона.

Будући да је реч о пројекту Светске банке, детаљна анализа ефеката пројекта је урађена (Implementation Completion and Results Report).

Прво, SMECA је одобрила укупно краткорочних кредита за обртна средства у износу од око четири стотине и педесет хиљада долара. Друго, обавила је око 2.000 факторинг-трансакција укупне вредности од око тридесет четири милиона долара, а издато је и око пет милиона долара гаранција за добро обављање посла. Поред тога, SMECA се бавила и осигурањем извоза. Укупно су одобрене 72 полисе, којима се директно осигурало око три стотине милиона долара извоза.

Аутори извештаја о спровођењу пројекта Светске банке су покушали да измере и утицај пословања SMECA-а на број запослених, али је тај део извештаја методолошки најслабије урађен. Наиме, аутори посматрају обичну промену броја

запосленим у фирмама-клијентима. Тиме долазе до закључка да се укупан број запослених смањило, иако то свакако не треба приписати SMECA-у. Такође, треба имати на уму да се SMECA само ограничено бавила малим и средњим предузећима, односно има свега 25 предузећа-клијената који припадају тој групи.

4.4 Агенција за осигурање и финансирање извоза (АОФИ)

Агенција за осигурање и финансирање извоза Републике Србије а.д. основана је 2005. године на основу Закона о Агенцији за осигурање и финансирање извоза Републике Србије. Током 2006. године добијена су средства из Националног инвестиционог плана у износу од седам стотина педесет три милиона динара за спровођење програма кредитирања извозника који извозе мање од милион евра на годишњем нивоу, као и за отпочињање послова факторинга.

Током 2007. године АОФИ је добила на коришћење – из средстава буџета за 2007. годину – додатних пет стотина двадесет два милиона динара за раст својих активности, те је укупан износ средстава које је држава определила за помоћ извозу тренутно четрдесет милиона евра.

Треба скренути пажњу на чињеницу да се послови АОФИ-ја и SMECA-а већином преклапају, што је углавном последица чињенице да је SMECA основана као агенција на нивоу државне заједнице, односно да пружа услуге и на територији Црне Горе.

4.5. Агенција за страна улагања и подстицање извоза

На основу Уредбе Владе Републике Србије, донете крајем јуна 2007. године, инвестициони пројекти у свим делатностима, осим трговине, туризма, угоститељства и пољопривреде, могу да конкуришу за доделу бесповратних средстава из државног буџета. Средства су намењена за финансирање инвестиционих пројеката у областима производње, услуга које могу бити предмет међународне трговине и истраживања и развоја.

Инвестиције у производном сектору:

- укупна средства: од 2.000 до 5.000 евра по новом радном месту,
- минимална вредност улагања: између једног и три милиона евра, у зависности од стопе незапослености у општини,

- минималан број нових радних места: 50.

Инвестиције у сектору услуга:

- укупна средства: од 2.000 до 10.000 евра по новом радном месту,
- минимална вредност улагања: 500.000 евра,
- минималан број нових радних места: 10.

Инвестиције у сектору истраживања и развоја:

- укупна средства: од 5.000 до 10.000 евра по новом радном месту,
- минимална вредност улагања: 250.000 евра,
- минималан број нових радних места: 10.

У до сада спроведених 6 кругова одобравања средстава, СИЕПА је подржала укупно 65 пројеката, укупне вредности око четири стотине и тридесет милиона евра, износом од око тридесет милиона евра. Инвеститори су преузели обавезу да запосле 13.600 лица. У највећем броју случајева је реч о малим или средњим предузећима.

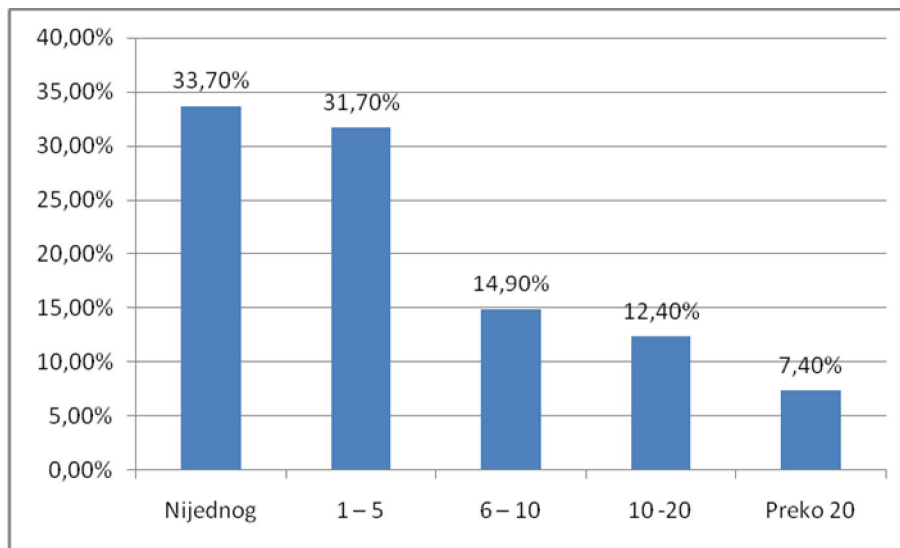
V АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА АНКЕТЕ О ДРЖАВНОЈ ФИНАНСИЈСКОЈ ПОДРШЦИ

5.1 Налази анкете за фирме којима је одобрена помоћ

На наредним странама ћемо навести неке од најзанимљивијих резултата везаних за фирме којима је одобрена државна финансијска помоћ. Прво ћемо навести питање, потом дати распоред одговора, а онда и кратки коментар.

- а) Колико су нових радника запослили у предузећу као директан резултат државне финансијске подршке?

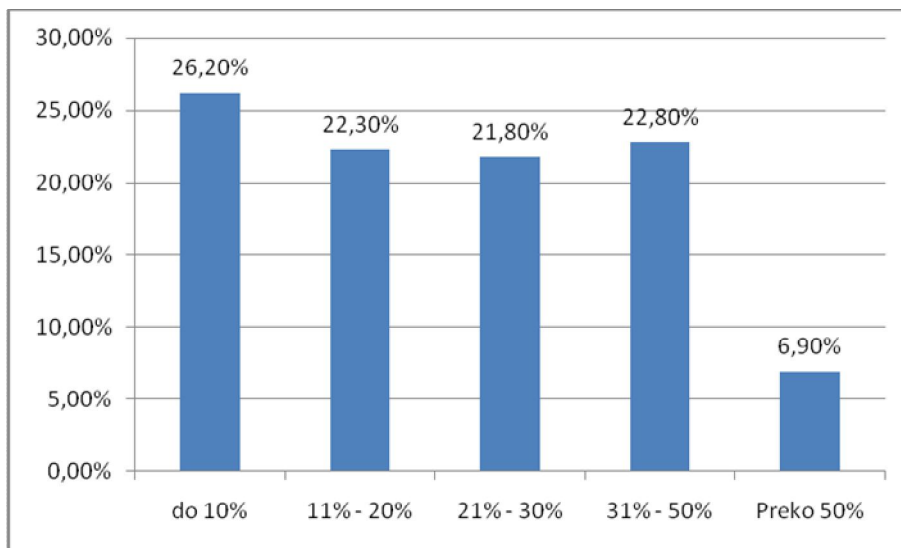
	Укупно
аритметичка средина	6,8
медијана	2
модус	0
аксимум	70

Табела показује да највећи број предузећа, чак 33,7% није запослио ниједног радника као резултат државне финансијске помоћи, што се може окарактерисати као веома лоше. Такође, додатних 31,7% испитаних је запослило само између 1 и 5 радника. У просеку је запослено 6,8 радника.

б) Колико се, захваљујући финансијској подршци државе, процентуално повећао укупни приход предузећа?

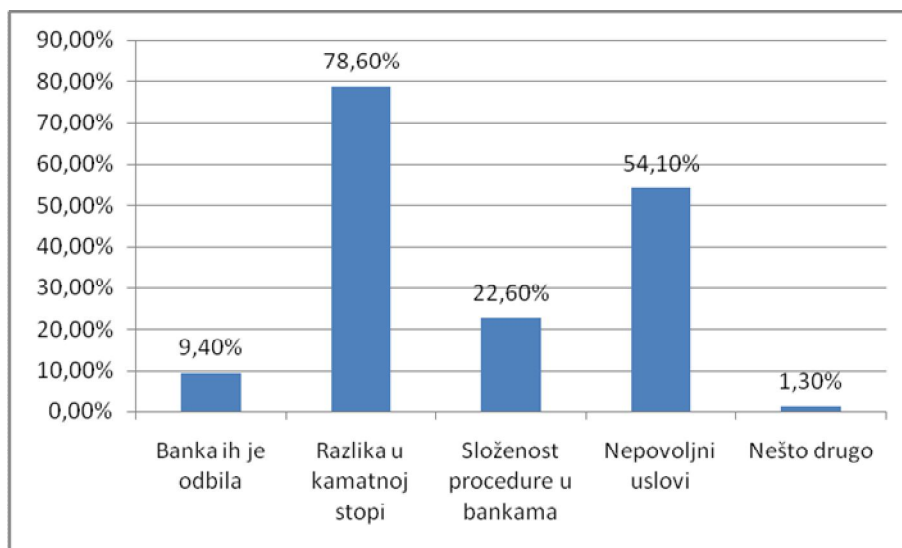
	Укупно
аритметичка средина	29
медијана	25
модус	30
максимум	100

Просечно повећање прихода које пријављују предузећа која су добила државну финансијску помоћ је нешто мање од 30%.

в) Разлог зашто су користили државна, а не средства комерцијалних банака? (вишеструки одговор)

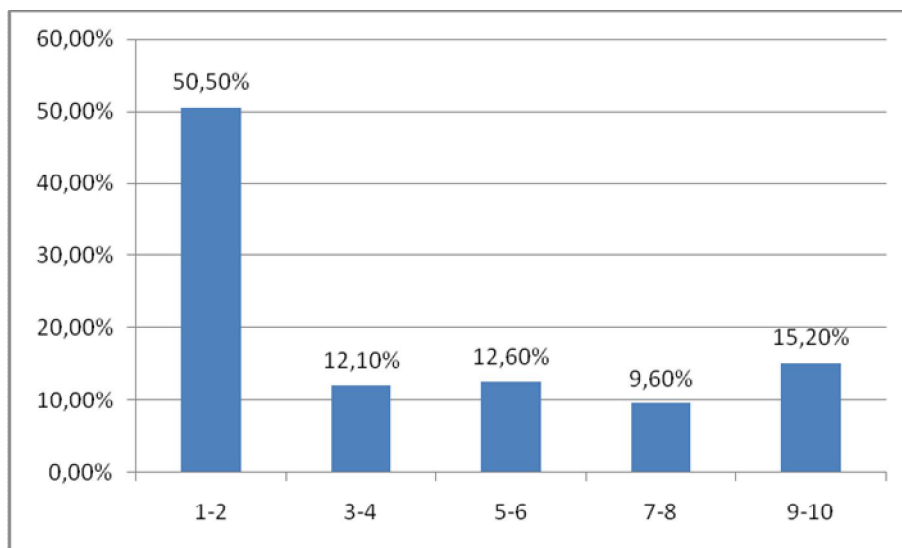
2008.

Далеко најчешћи одговори су да су тражили државна средства због ниже каматне стопе и неповољних услова при комерцијалном задуживању. Занимљиво је и то да је само 9,4% фирми навело да је разлог то што их је банка претходно одбила.

г) Оцена (на скали од 1 до 10) сложености и захтевности процедуре добијања финансијске подршке, (1 – није уопште сложена, 10 – изузетно сложена)

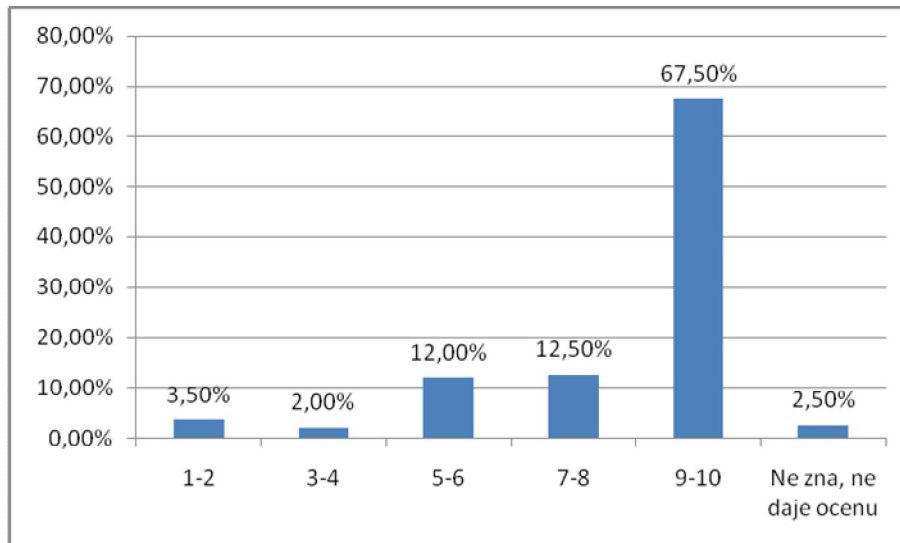
	Укупно
аритметичка средина	4
медијана	2
модус	1
максимум	10

Процедура је генерално оцењена као релативно једноставна и не превише захтевна (просечна оцена 4), али постоји више од 15% испитаника које су процедуру окарактелисали као изузетно сложену и захтевну.

д) Оцена (на скали од 1 до 10) приступачности процедуре и службеника, (1 – изузетно неприступачно, 10 – изузетно приступачно)

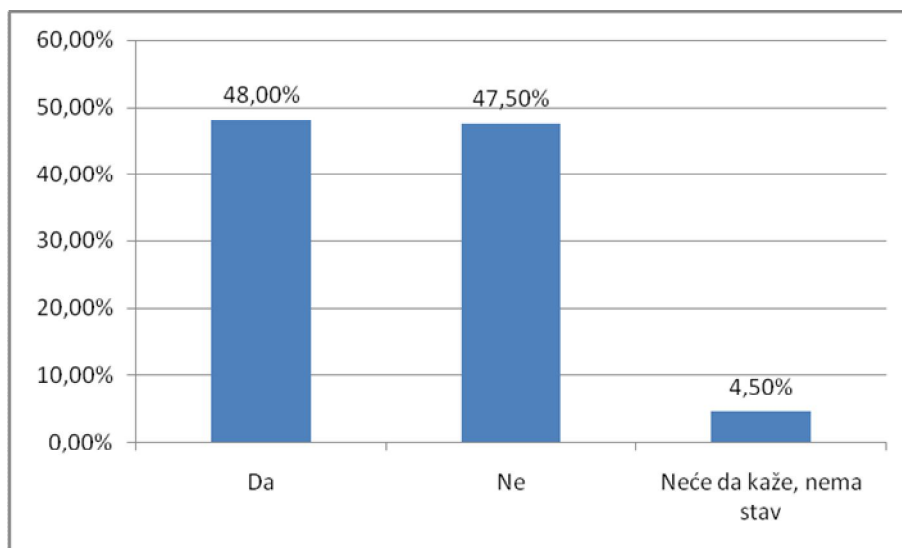
	Укупно
аритметичка средина	9
медијана	10
модус	10
максимум	10

Као и код претходног питања, оцена приступачности процедуре и службеника је углавном веома добра (просечна оцена 9), а само нешто више од 5% испитаних је веома незадовољно приступачношћу (оцене 1–4).

ђ) Да ли услови за добијање кредита могу бити повољнији?

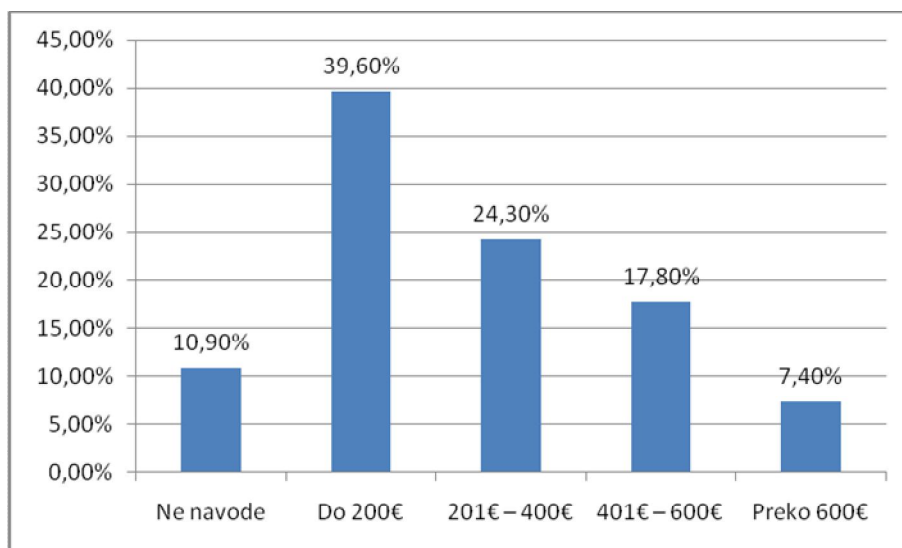
2008.

Одговор на ово питање показује да изразито висок проценат испитаника (скоро 50%) изгледа да не схвата да су услови помоћи далеко повољнији од комерцијалних услова.

е) Колико је укупно, у еврима коштало обезбеђивање финансијске подршке?

	Укупно
аритметичка средина	417
медијана	300
модус	300
максимум	10.000

Просечни издатак за обезбеђивање подршке је износио нешто више од четири стотине евра, што се не може сматрати веома значајним трошком (око једне просечне нето плате у Србији).

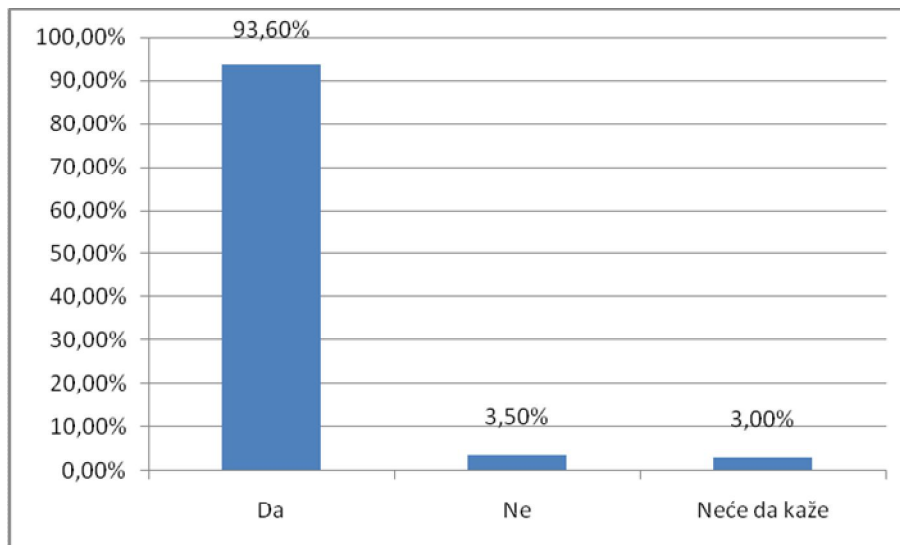
ж) На скали од 1 (није уопште проблем) до 10 (изузетно велики проблем) оценити озбиљност проблема са којим се сусрећу при добијању средстава.

		Укупно
Некомпететност службеника	аритметичка средина	1
	медијана	1
	модус	1
	1–2	49,5%
	5–6	1,0%
	7–8	0,5%
	не зна, не даје оцену	49,0%
Велика удаљеност од Београда	аритметичка средина	2
	медијана	1
	модус	1
	1–2	16,3%
	3–4	1,5%
	5–6	2,5%
	7–8	3,0%
	9–10	1,0%
	Не зна, не даје оцену	75,7%
Ефикасност службеника	аритметичка средина	1
	медијана	1
	модус	1
	1–2	23,8%
	3–4	2,5%
	9–10	0,5%
	не зна, не даје оцену	73,3%
Корупција	аритметичка средина	1
	медијана	1
	модус	1
	1 - 2	19,3%
	не зна, не даје оцену	80,7%
Неопходност „везе” међу	аритметичка средина	2
	медијана	1

службеницима	модус	1
	1–2	13,9%
	3–4	2,5%
	5–6	1,0%
	7–8	1,5%
	не зна, не даје оцену	81,2%
Сложеност процедуре	аритметичка средина	2
	медијана	1
	модус	1
	1–2	20,8%
	3–4	7,4%
	5–6	5,0%
	7–8	0,5%
	9–10	0,5%
	не зна, не даје оцену	65,8%

Оцена је да су одговори на ова, најкомпликованија питања, веома позитивни, али уз огромну стопу избегавања одговора. На пример, на питање о корумпираности службеника, сви који су одговорили на питање су тај проблем оценили оценом 1 или 2 (није уопште проблем), али је на то питање одговорило само 19,3% испитаника, односно стопа избегавања одговора је била чак 80,7%. Слична је ситуација и са питањима о компетентности, ефикасности и неопходности проналажење „везе” за добијање кредита.

з) Да ли би поново користили средства?

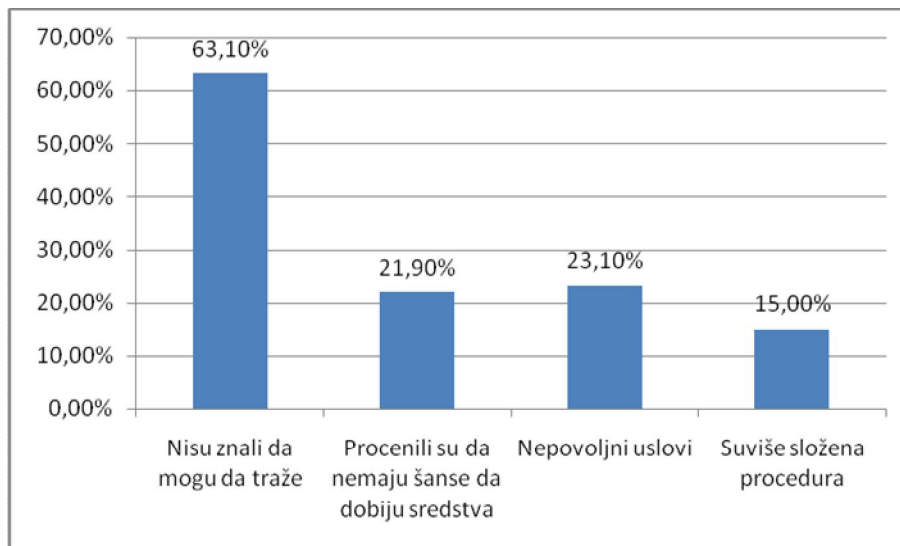

Чак 93,6% испитаних каже да би се поново пријавили за државну финансијску помоћ, што значи да је корист од ње била већа од трошка прибављања помоћи.

5.2. Неки резултати везани за предузећа која нису ни тражила помоћ

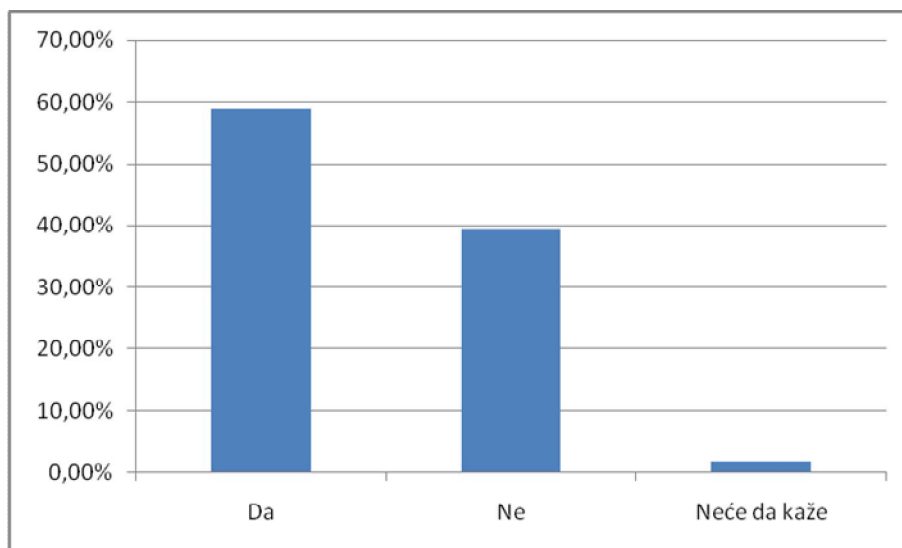
Сада ћемо укратко представити резултате анкете који се односе на предузећа која нису ни тражила финансијску помоћ од државе.

а) Разлог зашто нису тражили финансијску подршку државе (вишеструки одговор).

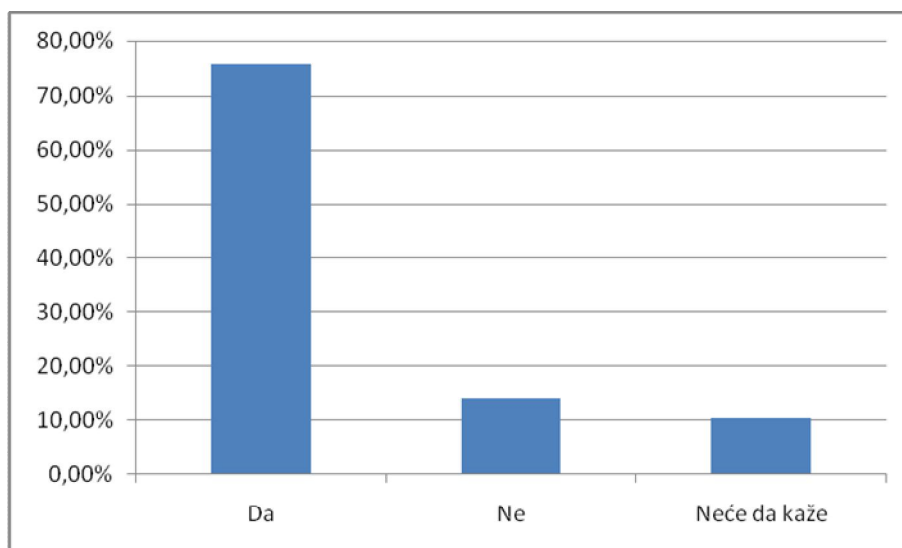
Веома је занимљив показатељ да чак 63,1% предузећа није ни знало да може да тражи државну финансијску подршку. Ово указује на потребу улагања додатног напора ка побољшању видљивости програма подршке.

б) Да ли су користили средства од комерцијалних банака?

Занимљиво је да скоро 40% предузећа није користило ни комерцијалне ни државне додатне изворе финансирања.

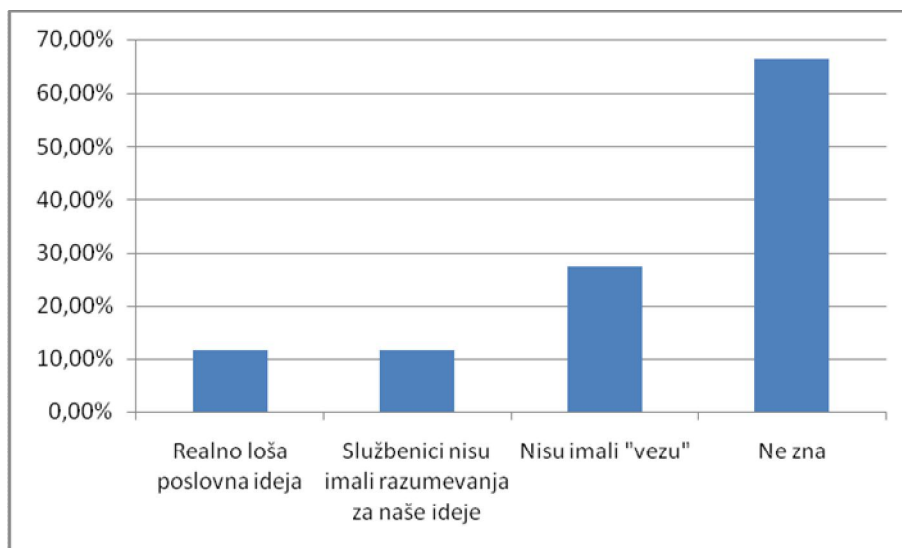
в) Да ли планирају да траже средства од државе?

5.3. Резултати анкете везани за предузећа којима је помоћ одбијена

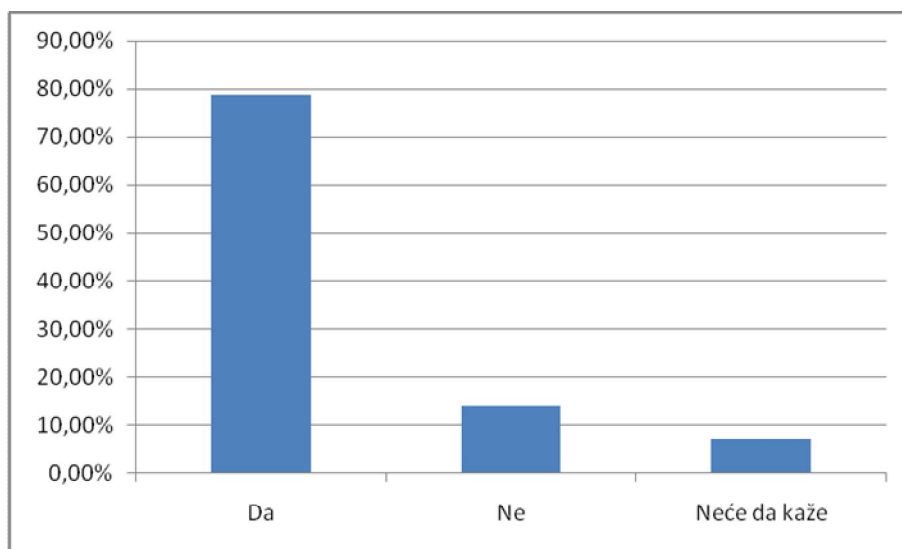
На крају следе резултати анкете који се односе на предузећа која су конкурисала за помоћ, али им је помоћ одбијена.

а) Шта мисле, зашто је њихов захтев одбијен (вишеструки одговор)?

Податак да чак две трећине испитаних не зна зашто им је захтев одбијен указује на знатну потребу да се све одлуке о одбијању детаљније образложе. Тиме би се помогло предузећима у припреми новог захтева, односно инвестиционог пројекта, независно од тога да ли ће бити финансиран. Образлагањем разлога одбијања, државне институције би, на својеврстан начин, обављале и едукативну улогу.

б) Да ли би поново тражили средства?

Искуство одбијања изгледа да није толико лоше, будући да је чак 78% испитаних спремно да поново тражи средства, а боље образложење одбијања захтева би вероватно додатно повећало овај број.

5.4 Статистичка анализа разлике средина

На наредним странама дајемо поређење наведених резултата за фирме које су добиле државну помоћ, са „контролним групама”, односно са фирмама које су или тражиле средства, па их нису добиле, или их нису никада ни тражиле.

Статистичка анализа анкете је урађена коришћењем методе поређења средина различитих популација, а на основу узорка. На пример, тестирано је да ли се значајно разликује број пријављених новозапослених у предузећима која јесу и која нису добила државну финансијску помоћ. Уколико постоји, тј. не постоји статистички значајна разлика, значи да државна финансијска помоћ нема, односно има ефекта на запошљавање. Тиме је направљено 17 различитих парова за поређење, а резултате поређења дајемо на следећим странама.

- а) Субјективна процена ефекта државне помоћи на запошљавање међу оним фирмама које јесу добиле помоћ

Овај тест поставља питање како фирме које су добиле државну финансијску помоћ процењују ефекте на запошљавање у самој фирми. У просеку, ове фирме кажу да су запослиле 6,8 особа пошто су добиле помоћ, а да би запослиле само 2,63 особе да нису примиле помоћ. Разлика од 4,17 је статистички значајна (т-вредност 7,69), што значи да ове фирме сматрају да им је државна помоћ значајно помогла у повећавању запослености.

- б) Субјективна процена ефекта државне помоћи на приход међу оним фирмама које јесу добиле помоћ

Овај тест поставља питање како фирме које су добиле државну финансијску помоћ процењују ефекте на приход фирме. У просеку, ове фирме кажу да им се приход повећао за 28,27% пошто су добиле помоћ, а да би им се приход повећао само за 12,53% да нису примиле помоћ. Разлика од 15,74% је статистички значајна (т-вредност 11,95), што значи да ове фирме сматрају да им је државна помоћ значајно помогла у повећавању прихода.

в) Субјективна процена ефекта државне помоћи на запошљавање међу оним фирмама које нису добиле помоћ

Следећи пар резултата који ћемо поредити поставља исто питање као под а, али фирмама које су одбијене за државну помоћ, односно пореди колико оне мисле да би им државна помоћ помогла да су је добили, у односу на реалну ситуацију у којој нису добиле помоћ. Ова предузећа су у просеку запослила 5,13 запослених, а процењују да би запослила 11,59, да су добила помоћ. Разлика од 6,46 статистички јесте значајна (т-вредност 11,59), односно ове фирме процењују да би им добијање помоћи знатно повећало могућности запошљавања нових радника.

г) Субјективна процена ефекта државне помоћи на приход међу оним фирмама које нису добиле помоћ

Ово питање је аналогно ономе под б, али се бави фирмама које нису добиле помоћ. Дакле, фирме пријављују да им се приход повећао за 19,41%, али процењују да би им се приход повећао чак за 43,52%, да су добиле помоћ. Разлика од чак 24,11% је статистички значајна (т-вредност 15,95).

На основу до сада изнетог, можемо закључити да су одбијене фирме оптимистичније према питању добијања државне помоћи него оне које су помоћ заиста и добиле. Наиме, фирме које нису добиле помоћ пријављују да је ефекат те помоћи 4,17 новозапослених и повећање прихода од чак 24%, док оне које су заиста и добиле помоћ процењују да је ефекат 2,63 запослена и око 15% повећања прихода.

д) Субјективна процена ефекта државне помоћи на запосленост између оних фирми које јесу и оних које нису добиле помоћ

Овај показатељ мери разлику између броја новозапослених које су фирме, које јесу добиле помоћ, запослиле као резултат те помоћи и броја новозапослених које су у истом периоду запослиле фирме које нису добиле помоћ. Као такав, он је вероватно кључан са оцену државне помоћи на запошљавање.

Резултат је донекле изненађујући. Иако фирме које јесу добиле помоћ кажу да су запослиле 6,76 радника као резултат помоћи, а фирме које нису добиле помоћ кажу да су запослиле 5,43 радника у истом периоду, имајући у виду изузетно велику дисперзију одговора, ова два одговора су у статистичком смислу идентична, односно не постоји статистички значајна разлика између броја новозапослених у фирмама које јесу добиле помоћ и онима којима је помоћ одбијена (т-вредност 1,192, п-вредност 0,235).

ђ) Субјективна процена ефекта државне помоћи на приход између оних фирми које јесу и оних које нису добиле помоћ

Што се прихода тиче, разлика између две групе фирми је статистички значајна и износи 9,39% (т-вредност 4,84). Резултат о значајно повећаном приходу и практично истој запослености значи да су предузећа која су добила државну помоћ успела да остваре већу продуктивност у односу на предузећа којима је помоћ одбијена.

е) Разлика у оцени сложености процедуре између оних фирми које јесу и оних које нису добиле помоћ

Обе групе фирми практично подједнако оцењују сложеност процедуре (разлика је 0,29 и није статистички значајна, п-вредност 0,358), што значи да фирме којима је помоћ одбијена не криве сложеност процедуре за то. Односно, ако чак и они који су одбијени сматрају да процедура није превише сложена, онда је то вероватно тачно.

ж) Разлика у уложеном напору да се обезбеди помоћ између оних фирми које јесу и оних које нису добиле помоћ

На питање колико је „човек-дана” потрошено на обезбеђивање државне финансијске помоћи, они који јесу добили помоћ одговарају 21,41, док су они којима су средства одбијена потрошили 18,73 „човек-дана”. Разлика од 2,67 „човек-дана” није статистички значајна (т-вредност 2,463; п-вредност 0,015), односно оне фирме које су се више потрудиле да обезбеде помоћ, нису ту помоћ чешће и добијале.

з) Разлика у оцени приступачности запослених између оних фирми које јесу и оних које нису добиле помоћ

Разлика у оцени приступачности запослених је статистички значајна (т-вредност 4,65), односно они који нису добили помоћ, оцењују да је приступачност нижа.

и) Разлика у ангажовању екстерних консултаната између оних фирми које јесу и оних које нису добиле помоћ

Разлика статистички није значајна, односно фирме које јесу ангажовале консултанте нису релативно чешће добијале државну помоћ од фирми које нису ангажовале екстерне консултанте (т-вредност 0,67).

ј) Разлика у укупном трошку обезбеђивања државне финансијске подршке између оних фирми које јесу и оних које нису добиле помоћ

Разлика није статистички значајна, односно фирме које су добиле државну помоћ нису потрошиле више новца за обезбеђивање те помоћи него фирме које су одбијене (т-вредност 0,48).

к) Разлика у томе да ли би поново тражили средства између оних фирми које јесу и оних које нису добиле помоћ

Постоји статистички значајна разлика, односно они који су добили помоћ би чешће поново тражили помоћ него они којима је помоћ одбијена (т-вредност 3,53).

л) Субјективна процена ефекта државне помоћи на запосленост између оних фирми које јесу добиле помоћ и фирми које помоћ нису ни тражиле

Разлика је статистички значајна, јер су фирме које нису ни тражиле помоћ запослиле више људи него фирме које су добиле помоћ. Наиме, фирме које јесу добиле помоћ су запослиле у просеку 6,73 нова радника, а фирме које нису ни тражиле помоћ су запослиле 10 нових радника. Разлика од 3,27 је статистички значајна (т-вредност 2,19; п-вредност 0,03)

љ) Субјективна процена ефекта државне помоћи на приход између оних фирми које јесу добиле помоћ и фирми које помоћ нису ни тражиле

За разлику од запослености, разлика у приходу није статистички значајна, односно просечни пораст прихода обе групе фирми је статистички једнак.

VI АНАЛИЗА ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА ПРЕДУЗЕЋА И ПРЕДУЗЕТНИКА

6.1 Увод

Како би се подаци о ефектима помоћи „објективизирали”, прикупљени су и стварни подаци о кретању пословног прихода, запослености, пословне имовине и добитку/губитку предузећа и предузетника који су учествовали у анкети за период 2004–2007. година.

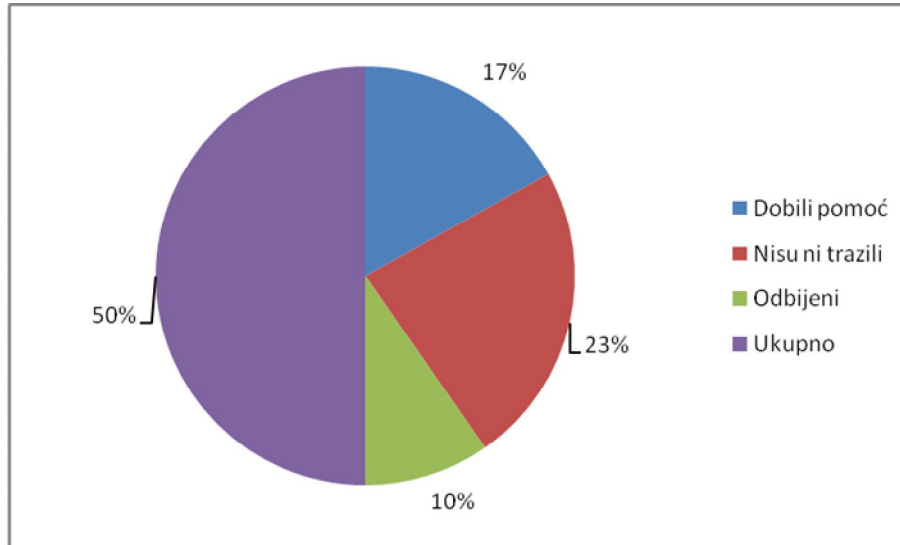
Међутим, имајући у виду да су нека од предузећа основана у овом периоду, као и да не постоји законска обавеза за све предузетнике да достављају финансијске извештаје ако то не желе, појединачни подаци су знатно другачији него у анкети. Зато је практично немогуће директно поредити „објективне” и „субјективне” податке. На пример, „објективни” број новозапослених се не може поредити са „субјективним” бројем новозапослених јер узорци нису једнаки, зато што је узорак финансијских извештаја усмерен ка нешто већим предузећима.

Али, зато је методолошки сасвим оправдано поредити различите групе предузећа (добили помоћ, одбијена помоћ, нису ни тражили помоћ) у оквиру узорка предузећа која су поднела финансијске извештаје.

Прво ћемо дати неколико основних података о самом узорку:

	добили помоћ	нису ни тражили	одбијени	укупно
Укупно у групи	96	133	55	284

2008.

Као што се у табели може видети, након елиминације свих предузећа и предузетника који нису поднели финансијски извештај, или ако га јесу поднели, али неки битан показатељ недостаје (број запослених, пословни приход), у узорку је остало 284 фирме, од којих је 96 добило помоћ, 133 није ни тражило, а 55 је одбијено.

У следећој табели су приказани основни статистички показатељи фирми из узорка:

показатељ	минимум	максимум	средина	стандардно одступање
имовина 04	5	2.520.893	94.626	223.740
приход 04	58	2.273.105	118.993	246.875
добит 04	1	73.541	5.280	10.783
запосленост 04	1	403	34	57
имовина 07	43	2.570.407	178.833	334.899
приход 07	0	3.830.078	204.962	396.133
добит 07	0	218.292	10.530	24.863
запосленост 07	0	516	44	62
раст имовине	-98	32.146	301	1.924
раст прихода	-100	6.218	204	584
раст добити	-100	86.562	1.187	6.811
раст запослености	-100	5.700	131	539

Прва колона у табели приказује варијаблу (пословна имовина, пословни приход, добит, запосленост), а ту је и година на коју се показатељ односи. Последње четири

варијабле показују раст имовине, прихода, добити и запослености у процентима. Друга колона даје минималну, а трећа колона даје максималну вредност у узорку. Четврта колона даје просек, а пета стандардну девијацију.

Битно је напоменути да просечан раст у узорку није једнак расту просека. Као што се у табели може видети, просечна запосленост је у узорку порасла са 34 на 44 запослена, али просечан раст износи 130%. Навешћемо један пример.

Ако једна фирма повећа запосленост са 1 на 3 запослена, а нека друга са 5 на 7, раст просека је 66% (са 3 на 5), али је просечан раст 120% (просек од 200% и 40%). Сасвим је очекивано да просечан раст буде знатно већи од раста просека.

Сада ћемо прећи на поређење просека група за све наведене показатеље.

6.2. Поређење фирми које су добиле државну помоћ и фирми које су одбијене

У следећој табели су дати подаци о расту имовине, прихода, добити и запослености у фирмама које јесу и фирмама које нису добиле државну помоћ. Подаци су мешовити.

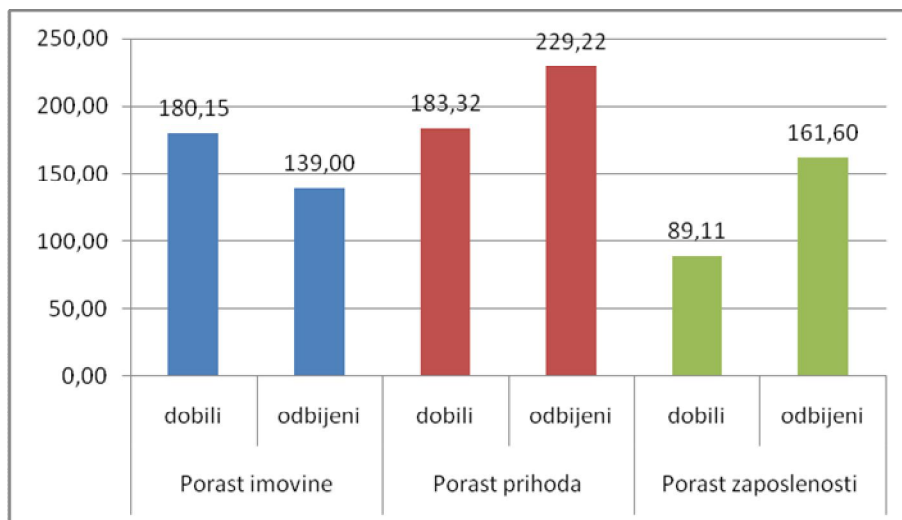
На пример, фирме које јесу добиле помоћ су у просеку оствариле већи раст имовине и добити, али су исто тако оствариле нижи просечни раст прихода и запослености.

У наредној табели се налазе основни показатељи нужни за поређење предузећа која су добила помоћ и предузећа којима је помоћ одбијена, у четири основна показатеља:

	група	број у групи	средина	стандардно одступање
раст имовине	добили	96	180,14	272,64
	одбијен и	55	139,00	223,66
раст прихода	добили	96	183,32	401,46
	одбијен и	55	229,21	826,39
раст добити	добили	96	1.368,45	8.952,04
	одбијен и	55	753,45	1.538,13

2008.

раст запослености	добили	96	89,11	215,83
	одбијен и	55	161,60	772,78

Остаје питање да ли су ове разлике статистички значајне. Одговор је да нису, ни у једном случају, као што показују п-вредности у следећој табели:

Тест независних узорака:

		т- вредност	п- вредност	средња разлика	стандардна грешка разлике
раст имовине	једнаке варијанце	0,950	0,343	41,1458	43,28886
	различите варијанце	1,003	0,318	41,1458	41,03541
раст прихода	једнаке варијанце	-0,459	0,647	-45,8953	100,08572
	различите варијанце	-0,387	0,700	-45,8953	118,72585
раст добити	једнаке варијанце	0,505	0,615	615,0038	1218,9230
	различите варијанце	0,656	0,513	615,0038	936,90906
раст запослености	једнаке варијанце	-0,864	0,389	-72,4854	83,89964
	различите варијанце	-0,681	0,499	-72,4854	106,50555

Закључак је да оне фирме које јесу добиле државну помоћ нису статистички значајно оствариле боље резултате ни по једном показатељу у односу на фирме којима је помоћ одбијена, односно разлика није статистички значајна ни за један од четири тестирана показатеља.

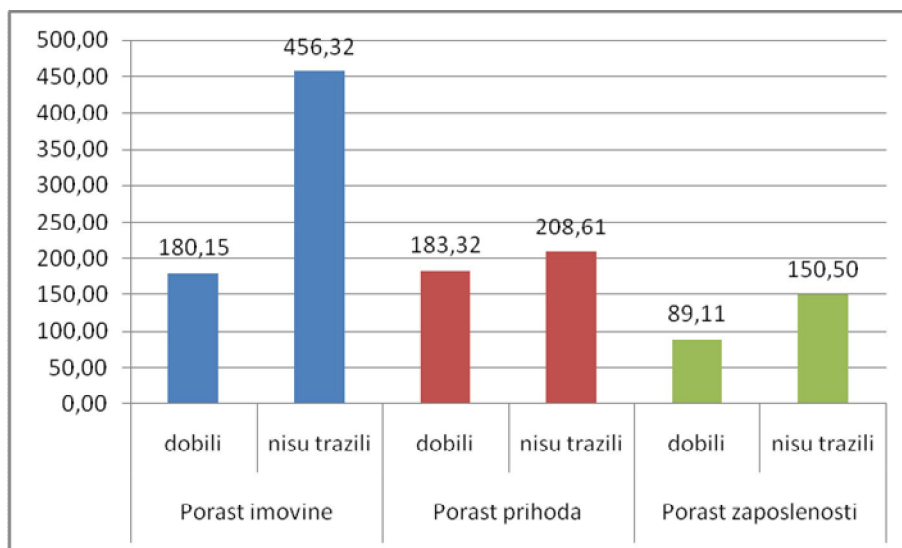
6.3. Поређење фирми које су добиле државну помоћ и фирми које је нису ни тражиле

У следећој табели су дати подаци о расту имовине, прихода, добити и запослености у фирмама које јесу добиле помоћ и фирмама које нису ни тражиле државну помоћ. Подаци углавном показују да су фирме које нису ни тражиле помоћ углавном квалитетније фирме, односно да су показале боље резултате.

Наиме, фирме које нису ни тражиле помоћ су у просеку оствариле већи раст имовине, прихода и запослености, али су оствариле нижи просечни раст добити.

	група	број у групи	средина	стандардна грешка	стандардна грешка средине
раст имовине	добили	96	180,14	272,64	27,82
	нису добили	133	456,32	2796,73	242,50
раст прихода	добили	96	183,32	401,46	40,97
	нису добили	133	208,60	580,87	50,36
раст добити	добили	96	1368,45	8952,04	913,66
	нису добили	133	1235,36	6382,03	553,39
раст запослености	добили	96	89,11	215,83	22,02
	нису добили	133	150,50	586,10	50,82

2008.

Meђутим, kao i u претходном случају, показује се да ове разлике нису статистички значајне ни у једном случају.

		т вредност	п- вредност	средња разлика	стандардна грешка разлике
раст имовине	једнаке варијанце	-0,964	0,336	-276,17	286,59
	различите варијанце	-1,131	0,260	-276,17	244,09
раст прихода	једнаке варијанце	-0,368	0,713	-25,28	68,76
	различите варијанце	-0,389	0,697	-25,28	64,92
раст добити	једнаке варијанце	0,131	0,896	133,08	1013,00
	различите варијанце	0,125	0,901	133,08	1068,10
раст зaposлености	једнаке варијанце	-0,979	0,329	-61,38	62,70
	различите варијанце	-1,108	0,269	-61,38	55,39

VII РЕЛЕВАНТНО МЕЂУНАРОДНО ИСКУСТВО

7.1. Дефиниција малих и средњих предузећа у Европској унији

На заједничком тржишту ЕУ покушава да промовише заједничку дефиницију малих и средњих предузећа како би се побољшала конзистентност и ефективност политике, и смањиле дисторзије конкуренције. Заједничка дефиниција малих и средњих предузећа је први пут предложена од стране Комисије 1996. године. Последња дефиниција је ступила на снагу 1. јануара 2005. године и примењује се на све политике, програме и мере које спроводи Комисија. Мада је употреба дефиниције добровољна за државе чланице, Комисија их подстиче, заједно са Европском инвестиционом банком и Европским инвестиционим фондом, да је примењују што је више могуће.

Табела: Категорије предузећа:

категорија предузећа	број запослених	годишњи промет (€)	вредност основних средстава (€)
средња	<250	<= педесет милиона	<= четрдесет три милиона
мала	<50	<= десет милиона	<= десет милиона
микро	<10	<= два милиона	<= два милиона

Битно је приметити следеће:

- сектор малих и средњих предузећа је подељен у три категорије. Од 2005. године, уведена је нова категорија микропредузећа, како би се подстакла примена мера којима би се решавали специфични проблеми са којима се ова предузећа суочавају,
- сва предузећа у ЕУ која имају мање од 250 запослених, мањи годишњи промет од педесет милиона евра и вредност основних средстава мању од четрдесет три милиона се сврставају у МСП,
- нова дефиниција оставља могућност избора коришћења промета или основних средстава као параметра за опредељивање предузећа. На пример,

предузећа у области трговине имају виши годишњи приход од предузећа у производњи,

- предузеће је дефинисано као „било који ентитет који се бави неком економском активношћу, без обзира на правну форму”,
- уведене су мере контроле како би се спречила злоупотреба статуса малог и средњег предузећа. Направљена су јасна упутства о томе како треба анализирати одређене везе између МСП и других предузећа или инвеститора када се рачунају подаци о финансијским показатељима и запослености и када се процењује да ли је МСП аутономно предузеће, партнер или на неки начин повезано са другим предузећем,
- подаци о запослености и финансијским показатељима су максимални износи. Државе чланице, ЕИБ и ЕИФ могу успоставити ниже износе ако желе да воде посебну политику према одређеној групи МСП.

7.2. Зашто уопште постоји посебна политика према малим и средњим предузећима?

Европска унија све више препознаје централну улогу микро, малих и средњих предузећа у економском развоју. Сматра се да су мала и средња предузећа главни извор предузетничких вештина, иновација и запошљавања. У 25 држава, око двадесет три милиона предузећа запошљава око седамдесет пет милиона људи. Носиоци запошљавања у секторима, попут грађевинарства, саобраћаја, телекомуникација и туризма су МСП. Подршка малим и средњим предузећима је један од приоритета Европске комисије у области економског раста, запошљавања и економске и социјалне кохезије. Табела у наставку потврђује да су више од 99% предузећа у ЕУ мала и средња предузећа и да у њима ради скоро 2/3 запослених у приватном сектору.

Табела:

	категорија предузећа	проценат укупног броја предузећа	проценат радних места у приватном сектору
1	велика	0,2	32,9
2	средња	1,1	16,8
3	мала	7,3	20,6

4	микро	91,5	29,6
---	-------	------	------

7.3. Политика Европске уније на пољу промоције малих и средњих предузећа

Политика развоја малих и средњих предузећа је један од кључних елемената Лисабонског партнерства за раст и запошљавање, од како је покренута 2005. године. Европска комисија има 5 приоритета у овој области:

- смањивање бирократије,
- побољшавање приступа тржишту,
- промовисање предузетништва и вештина управљања
- побољшање потенцијала раста МСП,
- побољшавање дијалога и консултација са заинтересованим странама у МСП сектору.

Основни циљ политике Европске комисије према МСП је да се интереси МСП укључе у политику на нивоу Уније и држава чланица спроводећи принцип: *Прво размишљај о малима*. Идеја је да политика наклоњености према сектору малих и средњих предузећа треба да буде укључена у процес доношења свих одлука, као и да политика која се води мора да ужива подршку највећег броја оних на које се односи.

Јачи акценат на мала и средња предузећа је демонстриран чињеницом да је 25. јуна 2008. године донет Закон о малој привреди (Small Business Act). Десет принципа који се промовишу овим законом су:

1. Створити окружење у којем предузетници и породични бизниси могу да напредују и у којем је предузетништво награђено, тако да: више Европљана жели да буде самозапослено; образовни систем и друштво промовишу предузетништво; пренос власништва над малим бизнисом је јефтин и једноставан; подстиче се предузетништво међу женама и имигрантима.
2. Обезбедити да поштени предузетници који банкротирају брзо добију другу шансу кроз осигуравање да се поступак стечаја обавља ефикасно и да они који поново покушавају са бизнисом нису дискриминисани у односу на оне који први пут оснивају предузеће.

3. Креирати правила на основу принципа: *Прво размишљај о малима*, тако да мала и средња предузећа не сносе непропорционалан административни и регулаторни терет.
4. Учинити да јавна управа буде пријемчива за захтеве МСП кроз промовисање електронске управе, јединствених шалтера и других начина да се олакша пословање МСП.
5. Прилагодити мере државне политике потребама МСП: олакшати приступ малим и средњим предузећима у јавним набавкама и олакшати приступ државним субвенцијама.
6. Олакшати приступ финансијама, нарочито инвестиционим фондовима и микрокредитним механизмима, и развити правно и пословно окружење које подстиче плаћања на време у комерцијалним трансакцијама.
7. Помоћи малим и средњим предузећима да остваре пуну корист од прилика које се указују на јединственом тржишту од петсто милиона потрошача.
8. Подстицати унапређење вештина у малим и средњим предузећима и свих форми иновација, истраживања и развоја, транснационалног истраживања и активног управљања интелектуалном својином.
9. Омогућити малим и средњим предузећима да преокрену изазове заштите животне средине у прилике преко бољег информисања, експертизе и финансијских подстицаја за реаговање на „зеленом” тржишту и приликама у побољшању енергетске ефикасности.
10. Подстаћи и подржавати мала и средња предузећа да остваре корист од растућих тржишта ван ЕУ.

7.4. Политике које се примењују на нивоу ЕУ

Може се приметити да сви наведени принципи почињу са: „Европска унија и државе чланице треба да...”, што значи да: а) ово су принципи, а не законске одредбе и б) велики део оквира за МСП се налази на нивоу држава чланица.

Европска унија подржава промоцију малих и средњих предузећа на неколико начина:

- кроз развој заједничке визије (на пример Политика МСП, дефиниција МСП),
- омогућавањем консултација са малим и средњим предузећима широм Европе и наглашавањем заједничких проблема са којима се они суочавају,
- кроз ширење најбоље праксе,
- омогућавањем кохерентности међу државама чланицама.

Додатно, Европска комисија финансира низ програма, са циљем подршке малим и средњим предузећима у различитим облицима, нарочито донацијама, зајмовама и, у одређеним случајевима, гаранцијама. Подршка је доступна, било кроз програме којима се управља на националном, или регионалном нивоу, било кроз структурне фондове ЕУ. Подршка се може поделити у четири групе:

- Прилике за финансирање везане за одређену тему. Овакво финансирање је углавном тематски везано за неки циљ – заштита животне средине, истраживање, образовање – осмишљавају га и спроводе различити директорати у оквиру Европске комисије; МСП и остале организације углавном могу да се директно пријаве за програме, а најчешће треба да докажу да су то одрживи пројекти, са значајном додатном вредношћу и да су наднационални. Кофинансирање је најчешће правило и субвенције ЕУ обично покривају само део трошкова.
- Структурни фондови. Структурни фондови (Европски фонд за регионални развој и Европски социјални фонд) су највећи финансијски инструменти Уније од којих корист имају МСП, кроз различите тематске програме и иницијативе које се спроводе на нивоу региона. Корисници структурних фондова добијају директно средства да финансирају своје пројекте. Програми се бирају и њима се управља на националном или регионалном нивоу.
- Финансијски инструменти. Највећи број финансијских инструмената су доступни индиректно, преко финансијских посредника. Европска комисија и Европска Унија финансирају мала и средња предузећа кроз програме попут Оквирног програма за конкурентност и иновације, а највећи део овог програма спроводи Европска инвестициона банка и Европски инвестициони фонд; ЕИБ је прва карика у ланцу поделе ризика, која дели ризик са другим финансијским институцијама које пружају кредите; ЕИФ је инвестирао око 4,4 милијарде евра у 266 *venture capital* фондова. Заједничка европска иницијатива за микро до средњих предузећа (JEREMIE) користи ЕУ финансијски *know-how* како би подржавала мала и средња предузећа широм Европе.

- Подршка интернационализацији МСП. Ова политика углавном подразумева подршку организацијама посредницима и/или јавним службама у области интернационализације како би се помогао приступ МПС тржиштима ван ЕУ.

7.5. Каква врста подршке (ни)је дозвољена?

Циљ контроле државне помоћи је да се осигура да све европске компаније раде под истим условима и да државне интервенције не утичу на конкуренцију. Субвенције (државна помоћ) је дефинисана као „предност додељена некој фирми на селективној основи од стране државних органа”. Државна помоћ може бити пружана директно преко државе или преко неког приватног или државног ентитета овлашћеног за то од стране државе. Пример је приватна банка којој је дато овлашћење да управља државним фондовима за подстицање МСП. Финансијски трансфери који сачињавају помоћ имају различите облике: донације и кредити по нетржишним каматним стопама, гаранције и слично. Субвенције које се дају физичким лицима или свим предузећима под истим условима, не чине државну помоћ.

Сматра се да МСП само у веома ограниченом броју случајева остварују корист по основу државне помоћи јер:

- државне власти често немају програме са мала и средња предузећа,
- процедуре су дуге и компликоване,
- мала и средња предузећа немају информације.

Као услов да би се програм одобрио, у Великој Британији постоји листа сектора у које државни инвестициони фондови не смеју да улажу, на пример:

- некретнине,
- финансијске услуге,
- услуге рачуноводства и правне услуге,
- хотели,
- домови за бригу о старима,
- пољопривреда,
- шумарско,
- хортикултура.

Процедуре којима се пружа државна помоћ малим и средњим предузећима (на пример, подстицаји за истраживање, развој, иновације) су поједностављене и уведена је граница испод које се подршка не сматра претњом конкуренцији. До

недавно је износ био сто хиљада евра, али је подигнут на двеста хиљада евра у периоду од 3 године. Државе чланице могу да помажу мала и средња предузећа до овог износа без потребе да обавештавају Комисију. Паралелно са тим, процедуре су поједностављене како би се омогућило конкурентима који сматрају да им је учињена штета да се жале на одлуке о додели помоћи. Комисија је 17. јула 2008. године издала приручник у којем су процедуре детаљније објашњене.

7.6. Политика помоћи малим и средњим предузећима у Великој Британији

Како би се промовисала добра пракса, у анексу Закона о малом бизнису, наведени су примери из земаља чланица који могу да послуже као пример за добро спровођење наведених 10 принципа. На пример, везано за принцип побољшања приступа финансијама, наведена су следећа четири примера:

- Seed and venture capital programme, Ирска,
- Loan to small businesses with interest refund, Кипар,
- Public venture capital fund of funds, Летонија,
- Micro-loan programme for women entrepreneurs and business owners, Шпанија.

Велика Британија има веома добро развијено финансијско тржиште, на којем делује и неколико владиних агенција. Извештај о гаранцијама за малу привреду је показао да је 23% од четири и по милиона МСП у В. Британији тражило екстерно финансирање у 2006. години и да је 75% ових предузећа било успешно у првом покушају. Међутим, и поред овако доброг резултата, сматра се да се нека МСП суочавају са озбиљним проблемима у приступу финансирању. Зато је држава увела неколико посебних програма финансирања МСП сектора, као што су:

- Гаранције кредита за мала предузећа,
- Регионални фондови ризичног капитала (*venture capital* фондови),
- Финансијске институције за развој заједнице,
- „Пословна веза”.

7.6.1. Гаранције кредита за мала предузећа (The Small Firms Loan Guarantee – SFLG)

Многа мала и средња предузећа имају добре и одрживе бизнис-планове за чије остварење су неопходни кредити. Међутим, нека мала и средња предузећа (нарочито почетници и фирме у раним фазама развоја) имају проблеме у обезбеђивању кредита

зато што немају имовину за колатерал; SFLG им помаже у превазилажењу ових проблема тако што издаје гаранцију кредитору.

The Small Firms Loan Guarantee је заједничко улагање Министарства за бизнис, предузетништво и регулаторну реформу и конзорцијума кредитора. Кредитори администрирају донације тако што проверавају испуњеност критеријума и доносе све битне комерцијалне одлуке везано за давање гаранција; SFLG се користи претежно у малопродаји, угоститељству, пословним услугама и производњи. Током 2007 и 2008. године, гарантовано је 2.600 кредита укупне вредности од око двеста милиона фунти (просечан кредит од око осамдесет хиљада фунти).

Детаљна реформа пословања SFLG-а је обављена 2004. године, а основне карактеристике новог система су следеће:

- гаранција покрива 75% кредита, а дужник за њу плаћа годишњу премију у износу од 2% на преостали дуг,
- максимални износ гаранције је двеста педесет хиљада фунти
- рочност кредита је од две до десет година,
- могу да се пријаве само фирме са годишњим прометом мањим од 5,6 милиона фунти.

7.6.2. Регионални фондови ризичног капитала (Regional Venture Capital Funds – RVCF)

Постоји препознат „мањак капитала” међу малим предузећима. Циљ владине интервенције је да стимулише приватне инвеститоре да пружи финансирање МСП-има са високим потенцијалом раста; RVCF су програми који се примењују у целој Енглеској, са циљем да се пружи финансирање сопственог капитала уз релативно висок ризик у износу до петсто хиљада фунти МСП-има који успеју да докажу висок потенцијал раста. Ова средства, којима управљају искусни професионалци, комерцијално су оријентисана и остварују комерцијалне приносе. Кључни циљеви су:

- повећати износ финансирања сопственог капитала растућим малим и средњим предузећима како би им се омогућило да остваре пун потенцијал раста,
- обезбедити да сви региони у Енглеској имају приступ регионалним фондовима ризичног капитала, који омогућавају финансирање сопственог капитала,

- доказати потенцијалним инвеститорима да се могу остварити комерцијални приноси инвестирањем у сопствени капитал у сектору малих и средњих предузећа,
- повећати понуду квалитетних инвестиционих менаџера који се баве овим пословима.

Основне карактеристике RVCF-а су:

- комерцијални приватни инвестициони менаџери ризичног капитала су изабрани на великом и отвореном тендеру 2000. године,
- сваки фонд ради у одређеном региону Енглеске,
- инвестициони менаџери раде на искључиво комерцијалној основи,
- инвестициони фондови су независне компаније које обављају посао у својим просторијама. Они доносе све инвестиционе одлуке, укључујући и одлуке везане за структурирање инвестиције,
- у сваком RVCF-у влада инвестира средства која обезбеђује Европски инвестициони фонд, тако да се, у већини случајева, приближно 50% укупне инвестиције финансира из ова два извора. Сваки инвестициони менаџер треба онда да обезбеди остатак финансирања из приватних извора,
- како би се помогло инвестиционим менаџерима да привуку приватне инвеститоре, држава је подредила своју инвестициону позицију, тако што је, са једне стране максимирала принос који може да оствари, а са друге стране, прихватила да прва претрпи губитак ако до њега дође. На тај начин је дошло до повећања очекиваног приноса на приватну инвестицију,
- RVCF може да инвестира до две стотине педесет хиљада фунти, било као капитал (власнички улог), било као кредит,
- ако је неки други институционални инвеститор већ инвестирао или је позван да инвестира у сопствени капитал фирме у тренутку када и RVCF доноси одлуку, укупан износ инвестиције се умањује за износ приватне инвестиције, како би се осигурало да средства RVCF-а иду само онима који не могу да обезбеде друге изворе финансирања,

- RVCF-има је дозвољено да уложи додатних две стотине педесет хиљада фунти, али не у року мањем од 6 месеци од прве инвестиције,
- нису дозвољене инвестиције које трају мање од 6 месеци; већина инвестиција траје од 4 до 5 година, након чега инвеститор треба да нађе начин да се повуче,
- сваки RVCF има „рок трајања” од 10 година, а на крају тог периода мора да све своје инвестиције претвори у готовину.

7.6.3. Финансијске институције за развој заједнице (Community Development Finance Institutions – CDFIs)

То су независне организације које пружају кредите и подршку бизнисима и физичким лицима. Оне помажу људима који имају проблема у проналажењу традиционалних финансијера, попут банака и слично. У Извештају о пословању CDFI процењује се да су они финансирани око 15.000 предузећа и домаћинстава и да су креирали и одржали 33.000 радних места. Просечни кредит је у 2007. години износио око осам и по хиљада фунти микропредузећима, око двадесет осам хиљада фунти малим предузећима, око шездесет пет хиљада фунти „социјалним предузећима” и око шест стотина и педесет фунти физичким лицима. Портфолио CDFI износи око две стотине осамдесет и седам милиона фунти.

7.6.4. „Пословна веза”

„Пословна веза” је јединствени шалтер у В. Британији који помаже бизнисима да уштеде време и новац пружајући има приступ јасним, једноставним и поузданим информацијама. Развијено је у сарадњи са експертима из владе и релевантних организација које пружају подршку бизнисима, са циљем помагања бизнису да буде у сагласности са регулативом и побољшању перформанси. Власници предузећа могу да преко Интернета (www.businesslink.gov.uk), или телефоном, преузму водиче и добију савете на следеће теме:

- Како основати предузеће;
- Како управљати финансијама;
- Како запошљавати раднике;
- Како наћи и задржати потрошаче;
- Како и које порезе плаћати;

2008.

- Како бити у сагласности са прописима везаним за заштиту животне средине;
- Како извозити и наћи партнере ван земље;
- Како разумети регулативу везану за одређени сектор;
- Како размењивати идеје и експертизу.

VIII РЕЗИМЕ РЕЗУЛТАТА И ПРЕПОРУКЕ

Као што је већ поменуто у првим поглављима, у Србији постоји више институција које се баве подршком малим и средњим предузећима. Нажалост, постоји доста преклапања у њиховом пословању, а неке се баве и практично потпуно истим пословима, попут АОФИ-ја и SMECA-е. Међутим, иако постоји неколико институција, његов значај свакако није подједнак, већ је Фонд за развој далеко највећа и најистакнутија институција.

Кључни проблем процене ефеката државне помоћи малим и средњим предузећима је управо у томе што различите институције имају различите циљеве свог рада. Тако је АОФИ-ју и SMECA-и пре свега циљ повећање извоза, док Фонд за развој има неколико различитих циљева, у зависности од конкретног програма подршке. Тако је некада циљ уравнотежени регионални развој, некада повећање запослености, а некада помоћ предузећима (попут кредита за трајна обртна средства).

Овај проблем је методолошки решен тако што је акценат стављен на повећање запослености. Међутим, имајући у виду чињеницу да се аутори нису посебно бавили међусобним поређењем квалитета рада државних институција, примедба на методологију се вероватно може одбацити.

Остаје питање како се сумарно може оценити рад државних органа у пружању финансијске подршке малим и средњим предузећима. Ако говоримо о процесним аспектима, анкета је показала да су корисници средстава, али чак и они чији су захтеви одбијени, релативно задовољни процедурама, приступачношћу и условима подршке. Такође, стиче се утисак да сама процедура није превише скупа и захтевна, имајући у виду резултате анкете везано за трошкове прибављања подршке и ангажовања људских ресурса. Међутим, када са процеса пређемо на ефекте политике, ситуација је знатно неповољна.

Субјективни показатељи (анкета) су релативно очекивани. Фирме које су добиле државну помоћ сматрају да им је она значајно помогла у повећању пословног прихода и у запошљавању нових радника. Такође, фирме којима помоћ није одобрена сматрају да би им она веома користила. Међутим, не постоји статистички значајна разлика између броја новозапослених у фирмама које јесу и фирмама које нису добиле државну помоћ, ако се посматрају субјективни ставови испитаника. Ова чињеница, уз чињеницу да чак 37% фирми које јесу добиле државну помоћ кажу да нису запослиле ниједног новог радника, говори о томе да је ефекат државне помоћи на запошљавање непостојећи, иако је ново запошљавање најчешће услов за добијање помоћи. Питање је зашто је то тако.

Први и најочигледнији одговор је да контрола испуњавања обавезе које су, по питању запошљавања, на себе преузеле фирме, практично не постоји. Наиме, сасвим је могуће да, иако фирме у бизнис-плановима које предају заједно са осталом документацијом, кажу да ће запослити извесан број радника, у стварности оне или не запошљавају никога, или запосле мањи број људи него што су обећали. Ако знају да контрола и казна за неиспуњавање преузете обавезе не постоји, онда се значајно смањују подстицаји да оне то и ураде.

Друга могућност је да је ново запошљавање само прокламовани циљ ових институција, али да заправо ни њих ни владу која им даје налоге за пословање, запосленост у суштини не интересује превише. Сасвим је замисливо да политичари „користе” ове институције како би преко њих испуњавали неке друге циљеве, попут усмеравања инвестиција у одређене регионе или помагања појединачним фирмама и особама. Самим тим, ако је таква ситуација, запосленост се не контролише јер то није ни битно.

Можда чак и битнији налаз од субјективне „једнакости” броја запослених је истовестни налаз на основу објективних показатеља. Наиме, подаци веома јасно показују да не постоје статистички значајне разлике у промени броја запослених, пословног прихода, пословне имовине или добити између предузећа која су добила помоћ и предузећа која је нису добила, или је нису ни тражила.

Свакако да је овакав резултат на први поглед прилично обесхрабрујући, али то није нужно тако. Наиме, повећање запослености ни не треба да буде циљ сâм по себи, већ циљ треба да буде отварање продуктивних и смислених радних места. Зато је можда добро не појачавати контролу запошљавања у фирмама које су добиле државну помоћ, већ оставити предузетницима одлуку по питању (не)запошљавања нових радника. Самим тим, чини се оправданим потпуно занемаривање наводно планираног запошљавања при одобравању државне помоћи.

С тим у вези, ако би се запошљавање и формално занемарило као циљ (пошто је таква ефективна ситуација), државна помоћ (макар овај део који се одобрава преко повлашћених кредита) треба да се распоређује искључиво на основу критеријума које користе и пословне банке, дакле, искључиво узимајући у обзир солвентност клијента. Ако постоји потреба за вођењем одређене политике регионалног развоја, чини се да каматна стопа треба да буде једини механизам подстицаја.

Као што је већ у уводу наглашено, Србија се прилично променила у претходних неколико година, а нарочито у финансијском сектору. Добра мала и средња

предузећа немају већих проблема у обезбеђивању екстерног финансирања, тако да је цео смисао постојећих програма већином доведен у питање.

Такође, отвара се и питање дисторзија на тржишту, будући да је државно, субвенционисано кредитирање у директној конкуренцији са банкарским сектором. Међутим, за разлику од банака које морају да поштују прилично строге услове Народне банке Србије, ти услови се не односе на државне институције које одобравају кредите. Те институције су директно помогнуте од стране буџета Републике Србије, тако да се јављају на финансијском тржишту као конкуренција банкама и другим финансијским институцијама.

Што се осталих налаза тиче, стиче се утисак да су потребне одређене промене у начину функционисања наведених институција. Прво и основно, предузетници су се очигледно плашили да у питањима о корупцији и другим „штакљивим” темама одговоре на постављена питања. Стопа одговора од око 20%, указује да проблеми постоје, али да предузетници нису расположени да о њима причају, односно да су на питања одговорили само они који се нису сусрели са сличним појавама.

Следећи проблем се односи на информисаност предузетника. Већина предузетника која није тражила државна средства каже да није ни знала да може да конкурише за њих. То указује на потребу додатног информисања привредника како о постојању програма, тако и о објашњавању нужних процедура и поступака.

Такође, примећено је да значајан број фирми којима је помоћ одбијена не знају зашто је донета таква одлука, што значи да је нужно боље образложење донетих негативних одлука. Тек на тај начин се корисницима средстава може пружити одговарајућа информација о томе шта и како треба да мењају у припреми својих инвестиционих пројеката.

На основу искуства из Европске уније, постоји неколико препорука које се могу применити на Србију:

- финансијска средства треба додељивати преко већ постојећих приватних пружалаца финансијских услуга. То значи да би било добро када средства не би ни додељивале државне институције, већ када би средства била усмеравана кроз пословне банке. Један од разлога за ову препоруку је и чињеница да је мрежа банака далеко боље распоређена по Србији, што значи да би се на тај начин помоћ пружала свуда где постоје банке, а не само у Београду;

- државна средства треба користити пре свега као механизам привлачења приватних инвестиција, односно било би пожељно увести систем суфинансирања. Основни разлог је подела ризика. Уместо да држава сноси цео ризик неког пласмана, пожељно би било да се ризик пренесе и на приватни сектор, из најмање два разлога. Прво, кредитни аналитичари у приватном сектору су генерално посматрано боље мотивисани да поштено и објективно процене способност враћања кредита. Друго, поставља се питање оправданости улагања државног новца у неки пројекат који нико не жели да финансира, чак ни у веома малом износу, приватним новцем. Чињеница да неко не може да обезбеди макар 50% финансирања на тржишту, доста говори о квалитету пословне идеје, менаџмента и свега осталог што је релевантно за доношење одлуке о кредитирању. Додатни разлог је што би се оваквим начином финансирања практично удвостручила средства (уколико би захтев био да се 50% средстава обезбеди на тржишту);
- треба направити јасну разлику између финансирања јавних добара, односно инвестиција које имају знатне ефекте преливања (spillover), попут обуке и ширења информација и, са друге стране, приватних добара од којих корист има само једна фирма. Наиме, могу се наћи добри аргументи за државно финансирање појединих активности малих и средњих предузећа, попут обуке запослених, јер приватни послодавац често нема јасан интерес да улаже у обуку својих радника, будући да они сваког тренутка могу да пређу у конкурентску фирму. Међутим, са аспекта државе, односно друштва, није битно у којој фирми запослени ради, па држава има интерес да се улаже у образовање запослених. Зато држава може и треба да спроводи, на пример програме субвенционисања обуке запослених;
- треба померити правац деловања са финансијског помагања предузећима на успостављање слободне, неспутане и непристрасне тржишне утакмице. Финансирање пословања је само један од аспеката пословања предузећа. Поред обезбеђивања финансирања, мала и средња предузећа се у Србији суочавају са многим другим проблемима, попут плаћања пореза, сложених процедура увоза и извоза, сложених процедура везаних за изградњу, запошљавање, отпуштање, пословање са инспекцијама и слично. Стиче се утисак да би многим малим и средњим предузећима од веће користи било ублажавање многих непотребних процедура, смањивање степена бирократије и, уопште, побољшање пословне климе, од директног финансирања.

2008.

ДОДАТАК 1. АНКЕТА О ДРЖАВНОЈ ФИНАНСИЈСКОЈ ПОДРШЦИ

Како би се дошло до поузданијих података о ефектима државне помоћи малим и средњим предузећима, аутори су, у сарадњи са Републичким заводом за статистику, осмислили и спровели анкету за мала и средња предузећа.

1. Методологија истраживања

Основни инструменти за спровођење Анкете су била три упитника за сваки подзорак. Упитници су подељени на основу јединице посматрања и то су:

1. упитник за предузећа и радње који су добили кредите,
2. упитник за предузећа и радње који су били одбијени када су тражили финансијска средства,
3. упитник за предузећа и радње који нису конкурисали за овакав вид кредитирања или помоћи.

Табела 1.

Упитник	Питања се односе на:	Предмет
1. Добили кредите	предузећа и радње	идентификација предузећа и радњи, колико су нових радника запослили као резултат финансијске помоћи, да ли се повећао приход, ставови о процедури добијања и услови кредита, колико их је је коштало обезбеђивање кредита, да ли би поново користили кредит...
2. Одбијени када су тражили финансијска средства	предузећа и радње	идентификација предузећа и радњи, колико би запослили и колико би се повећао приход да су добили кредит, сложеност добијања кредита, разлози зашто им је одбијен захтев за кредит, да ли би поново тражили кредит...
3. Нису конкурисали	предузећа и радње	идентификација предузећа и радњи, колико су нових радника запослили у последње две године и пораст прихода, да ли би им се повећао приход да су тражили финансијску помоћ од државе, зашто је нису тражили...

1.1 Остали материјал коришћен у истраживању

- Списак изабраних предузећа и радњи: Спискови су излистани према јединици посматрања, односно за сваки појединачни од 3 подзорка. У оквиру њих, на списку су била предузећа и радње, водећи рачуна о предложеној пропорцији (2/3 предузећа, 1/3 радње).
- Упитници који су прилагођени за CATI (Computer-assisted telephone interviewing), односно за телефонско анкетирање помоћу компјутера. Овај начин интервјуисања убрзава анкетирање и смањује материјалне трошкове и грешке при анкетирању уз компјутеризован упитник, паралелно анкетирање и попуњавање одговорима испитаника, контролу узорка, и праћење тока анкетирања.

После сређивања база, дајемо на увид преглед броја субјеката у базама по пројектима који су спровођени (Табела 1) и по врсти субјекта и години на коју се односи кредит било да је добијен, или одбијен (Табела 2).

Табела 1:

Предузећа – правна лица			Радње – предузетници		
Пројекат	Добијен и	Одбијени	Пројекат	Добијен и	Одбијени
Иновације – правна лица	6	2	иновације - предузетници	1	2
Кредитна подршка за почетнике – правна лица	1065	338	кредитна подршка за почетнике – предузетници	1048	678
Развој неразвијених општина – правна лица	132	54	развој неразвијених општина – предузетници	176	107
Краткорочни кредити – правна лица	72	21	кредити за предузетнике	1880	333
Гаранцијски фонд – правна лица	70		Гаранцијски фонд – предузетници	5	
Кредити за инвестициона улагања – правна лица	1019	321			
NB Греесе кредитна линија – правна лица	25	4			

Ерсте банка кредитна линија – правна лица	3	1			
Развој БКВ – правна лица	163	30			
АОФИ – правна лица	111				
СИЕПА кругови – 1 – 6 – правна лица	65				

1.2 Коришћење база предузећа и радњи за трећи подзорак

За потребе овог истраживања, било је потребно формирати и трећи подзорак са предузећима и радњама које нису ни добиле ни тражиле кредит из наведених извора. У ову сврху, коришћен је Статистички пословни регистар, регистар предузећа и радњи и било је важно не узети у обзир предузећа и радње које се налазе на прва два списка. На другој страни, коришћење постојећих статистичких регистара је умногоме олакшало анкетирање, јер су поменути регистри и погодни за употребу и садрже неопходне информације за рад.

2. Узорак

У овом одељку биће речи о томе како је и на основу којих података, из новоформианих, ажурираних и допуњених база, урађена селекција по јединици посматрања и подела на предузећа и радње који треба да буду анкетирани.

2.1 Избор предузећа и радњи

За ово истраживање је било потребно одрадити следеће нивое узорака предузећа и радњи, односно направити 3 подзорка за сваки од упитника који су направљени, и успешно анкетирати по 200 субјеката за сваки подзорак, што чини укупно 600.

1. Први подзорак су предузећа и радње који су добили кредите (5841).
2. Други подзорак су предузећа и радње који су били одбијени када су тражили финансијска средства (1886).
3. Трећи подзорак су предузећа и радње који нису ни конкурисали за овакав вид кредитирања или помоћи.

2.2 Планирани број анкетираних предузећа и радњи

Обим узорка за 3 циљне групе (категорије) привредних субјеката износио је 600 јединица, тј. по 200 за сваку од три категорије. Предузетници су, према плану узорка, покривали једну трећину у свакој категорији, тако да је узорак за сваку категорију садржао 133 предузећа и 67 предузетника. Подела на предузећа и предузетнике је, поред поделе по величини, уједно и други ниво стратификације основног скупа.

3. Реализација анкете

3.1 Локација истраживања

Истраживање Анкета о финансијској помоћи малим и средњим предузећима спроведено је на територији Републике Србије током августа 2008. године у 640 предузећа и радњи.

У табели која следи дат је распоред анкетираних предузећа и предузетника по територијама Републике Србије и три циљне групе.

Табела 3. Број анкетираних предузећа по циљним групама

Територија	Укупно	Добили кредит	Одбијени за кредит	Нису конкурисали
Република Србија	458	155	143	160
Београд	96	19	22	55
Централна Србија без града	260	108	87	65
Војводина	102	28	34	40

Табела 4. Број анкетираних радњи (предузетника) по циљним групама

Територија	Укупно	Добили кредит	Одбијени за кредит	Нису конкурисали
Република Србија	182	47	64	71
Београд	21	6	6	9
Централна Србија без града	130	38	46	46
Војводина	31	3	12	16

Табела 5. Укупан број анкетираних предузећа и радњи по циљним групама

Територија	Укупно	Добили кредит	Одбијени за кредит	Нису конкурисали
Република Србија	640	202	207	231
Београд	117	25	28	64
Централна Србија без града	390	146	133	111
Војводина	133	31	46	56

3.2 Време спровођења истраживања

Анкета је спроведена у року од три недеље и то током августа 2008. године. Анкету, односно телефонирање, обавило је укупно 20 статистичара запослених у Републичком заводу за статистику.

3.3 Стопа одговора

Имајући у виду искуства из раније спроведених истраживања овог типа са стопом (не)одговора, унапред су припремљени спискови замена за јединице које из било ког разлога не одговоре у првом кругу истраживања.

За фирме које су конкурисале за кредит, биле су потребне чак четири итерације (понављања) да би се остварила планирана квота узорка, док је скуп фирми које нису ни конкурисале за кредит анкетиран уз коришћење само једног списка замена.

Објашњење овога је у оквиру за избор узорка, пошто је као оквир за избор узорка фирми које нису конкурисале за кредит коришћен Статистички пословни регистар (СПР), који је обогаћен многим допунским информацијама и знатно је ажурнији од било које друге базе привредних субјеката.

Основни скуп за предузећа која нису конкурисала за кредит формиран је из Статистичкиог пословног регистра, редукцијом на предузећа која су:

- предала образац зр07 (Завршни рачун за 2007. годину),
- у текућем СПР су активни субјекти,
- мала и средња по броју запослених (према зр07),
- приватна и
- нису у базама фирми које су конкурисале за кредит.

Прелиминарном обрадом евиденције анкетара, утврђени су разлози неанкетирања фирми које нису конкурисале за кредит, а чији је оквир обезбеђен на основу СПР:

	Нису конкурисали
Укупно у узорку	100%
Реализованих (успешно анкетирано)	54%
Нереализовано	46%

Разлози неанкетирања:	
Због годишњег одмора	21%
Није у циљној групи (већ конкурисали за кредит)	11%
Неажурни бројеви	6%
Одбили сарадњу	4%
Телефонска секретарица или факс	2%
Угашене фирме	2%

Као што се може видети, свега 6% понуђених телефонских бројева није ажурно. Што се тиче прве две категорије, ситуација је знатно неповољнија, па се то донекле и одразило на структуру реализованог узорка, коју је велики број замена угрозио до мере која је довела до рестрикције по моделу квотног узорка на релацији предузећа – предузетници.

Одговарајућа табела, када је реч о предузећима која су конкурисала за кредит, даје следећу слику:

	Добили кредит	Одбијен кредит
Укупно у узорку	100%	100%
Реализованих (успешно анкетирано)	67%	45%
Нереализовано	33%	55%

Разлози неанкетирања:		
Због годишњег одмора	5%	14%
Није у циљној групи	7%	16%
Неажурни бројеви	8%	11%

Одбили сарадњу	3%	8%
Телефонска секретарица или факс	6%	3%
Угашене фирме	4%	3%

Очигледно је да је у овом случају било више неажурних бројева, што је последица непотпуне и непоуздане базе коју смо имали на располагању. Проценат реализованих анкета показује да је ефективност узорка знатно мања у случајевима када је реч о фирмама које нису добиле кредит. Део образложења је опет у мањкавости базе, пошто је чак 16% фирми из узорка оних које нису добиле кредит, изјавило да им је кредит одобрен (вероватно су у више наврата конкурисале).

Нешто веће одбијање сарадње код те групе, у односу на оне који су добили кредит (8%:3%), вероватно је одраз нерасположења за разговор о неуспешном покушају.

Додатак 2. Упитник за предузећа и радње којима је одобрена државна финансијска помоћ

1	Уколико није обављено анкетање, наведите разлог:	
	одбијање сарадње	1
	није пронађено предузеће или саговорник	2
2	Ко је дао одговор:	
	директор	1
	руководилац правне или финансијске службе	2
	неко друго лице	3
3	Да ли је ваша основна шифра делатности (упоредите са почетним панелом са идентификацијом фирме и унесите шифру)?	
	унети шифру:	
4	Колико сте нових радника запослили у вашем предузећу/радњи, као директан резултат државне финансијске подршке? (може и процена)	
5	Колико мислите да бисте запослили у истом периоду, да нисте добили финансијску подршку од државе?	
6	Колико процењујете да се повећао укупни приход вашег предузећа/радње, у односу на садашњи, у процентима, као директан резултат државне финансијске подршке?	
7	Колико мислите да би се повећао укупни приход вашег предузећа/радње, у односу на садашњи, у процентима, да нисте добили финансијску подршку од државе?	
8	Који је разлог зашто сте користили државна, а не средства комерцијалних банака?	
	банка ме је одбила	
	разлика у каматној стопи	
	сложеност процедуре у банкама	
	неповољни услови (инструмент обезбеђења кредита, рок отплате и др.)	
	нешто друго – шта?	
9	Како оцењујете, на скали од 1 до 10 сложеност и захтевност процедуре добијања финансијске подршке? (1 није уопште сложена до 10 изузетно)	

	сложена)	
10	Колико сте „човек/дана” укупно потрошили на обезбеђивање државне финансијске подршке?	
11	Како оцењујете приступачност процедуре и службеника од 1 до 10? (1 изузетно неприступачно до 10 изузетно приступачно)	
12	Да ли мислите да услови за добијање кредита могу бити и повољнији? (да, не)	
13	Колико је временски, у месецима, прошло од подношења захтева до уплате средстава?	
14	Колико је временски, у данима, прошло од потписивања уговора до уплате средстава?	
15	Да ли сте ангаžовали неког консуланта за припрему неопходне документације? (да, не, ако не, пређи на 17)	
16	Ако сте ангаžовали неког консуланта, колико сте га платили, у еврима?	
17	Колико вас је, укупно, у еврима, коштало обезбеђивање финансијске подршке?	
18	Оцените озбиљност проблема са којим сте се суочили при добијању средстава, на скали од 1 до 10? (1 – није уопште проблем, 10 – изузетно велики проблем)	
	некомпетентност службеника	
	велика удаљеност до Београда	
	спори и троми службеници	
	корупција	
	неопходност проналажења „везе” међу службеницима	
	сложеност процедуре	
	нешто друго	
19	Да ли бисте поново користили средства?	
	да	

2008.

	не	
--	----	--

20	Ако не, зашто не?	

21	Да ли желите на нам кажете још нешто?	
----	---------------------------------------	--

Додатак 3. Упитник за предузећа и радње којима је одбијена државна финансијска помоћ

1	Уколико није обављено анкетирање, наведите разлог:	
	одбијање сарадње	1
	није пронађено предузеће или саговорник	2
2	Ко је дао одговор:	
	директор	1
	руководилац правне или финансијске службе	2
	неко друго лице	3
3	Да ли је ваша основна шифра делатности (упоредите са почетним панелом са идентификацијом фирме и унесите шифру)?	
	унети шифру:	
4	Колико сте нових радника запослили у вашем предузећу/радњи, од дана када сте тражили финансијску подршку? (може и процена)	
5	Колико мислите да бисте запослили у истом периоду, да сте добили тражену финансијску подршку од државе?	
6	Колико процењујете да се повећао укупни приход вашег предузећа/радње, у односу на садашњи, у процентима, од дана када сте тражили државну финансијску подршку?	
7	Колико мислите да би се повећао укупни приход вашег предузећа/радње, да сте добили тражену финансијску подршку од државе?	
8	Како оцењујете, на скали од 1 до 10, сложеност и захтевност процедуре добијања финансијске подршке? (1 није уопште сложена до 10 изузетно сложена)	
9	Колико сте „човек/дана” укупно потрошили на обезбеђивање државне финансијске подршке?	
10	Како оцењујете приступачност процедуре и службеника од 1 до 10? (1 изузетно неприступачно до 10 изузетно приступачно)	

11	Да ли мислите да услови за добијање кредита могу бити и повољнији? (да, не)	
12	Колико је временски, у месецима, прошло од подношења захтева до дана када су вас обавестили да је ваш захтев одбијен?	
13	Да ли сте ангажовали неког консултанта за припрему неопходне документације? (да, не, ако не, пређи на 14)	
14	Ако сте ангажовали неког консултанта, колико сте га платили у еврима?	
15	Колико вас је, укупно, у еврима, коштало тражење финансијске подршке?	
16	Оцените озбиљност проблема са којим сте се суочили, на скали од 1 до 10? (1 – није уопште проблем, 10 – изузетно велики проблем)	
	некомпетентност службеника	
	велика удаљеност до Београда	
	спори и троми службеници	
	неопходност проналажења „везе” међу службеницима	
	сложеност процедуре	
	нешто друго	
17	Шта мислите, зашто је ваш захтев одбијен?	
	реално лоша пословна идеја	
	службеници нису имали разумевања за наше идеје	
	нисам имао „везу”	
	не знам	
	нешто друго – шта?	
18	Да ли бисте поново тражили средства?	
	да	
	не	
19	Ако не, зашто не?	
20	Да ли желите на нам кажете још нешто?	

Додатак 4. Упитник за предузећа и радње који нису конкурисали за државну финансијску помоћ

1	Уколико није обављено анкетирање, наведите разлог:	
	одбијање сарадње	1
	није пронађено предузеће или саговорник	2

2	Ко је дао одговор:	
	директор	1
	руководилац правне или финансијске службе	2
	неко друго лице	3

3	Да ли је ваша основна шифра делатности (упоредите са почетним панелом са идентификацијом фирме и унесите шифру)?	
	унети шифру:	

4	Колико сте нових радника запослили у вашем предузећу/радњи у последње две године? (може и процена)	

5	Колико мислите да бисте запослили радника у истом периоду, да сте добили финансијску подршку од државе?	

6	Колико процењујете да се повећао укупни приход вашег предузећа/радње у последње две године, у процентима?	

7	Колико мислите да би се повећао укупни приход вашег предузећа/радње у истом периоду, у процентима, да сте добили финансијску подршку од државе?	

8	Зашто нисте тражили финансијску подршку од државе?	
	нисам ни знао да могу да тражим	
	мислио сам да нема шансе да добијем	
	неповољни услови	
	сувише сложена процедура	
	нешто друго – шта?	

9	Да ли сте користили средства од комерцијалних банака?	
	да	
	не	

10	Да ли планирате да тражите државна средства?	
	да	
	не	

11	Ако не, зашто не?	